

Meerwaarde agrarische natuurverenigingen voor de ecologische effectiviteit van Programma Beheer

Ecologische effectiviteit regelingen natuurbeheer

Achtergrondrapport 3

N. Oerlemans
J.A. Guldemond
A. Visser

r a p p o r t e n

wot
Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

WAGENINGENUR

For quality of life

**Meerwaarde agrarische natuurverenigingen voor de ecologische effectiviteit van
Programma Beheer**

Dit rapport is gemaakt conform het Kwaliteitshandboek van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.

De reeks 'Wot-rapporten' bevat onderzoeksresultaten van projecten die kennisorganisaties voor de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu hebben uitgevoerd.

Meerwaarde agrarische natuurverenigingen voor de ecologische effectiviteit van Programma Beheer

Ecologische effectiviteit regelingen
natuurbeheer: *Achtergrondrapport 3*

N. Oerlemans

J.A. Guldemon

A. Visser

Rapport 52

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wageningen, december 2007

Referaat

Oerlemans, N., J.A. Guldemond, A. Visser, 2007. *Meerwaarde agrarische natuurverenigingen voor de ecologische effectiviteit van Programma Beheer. Ecologische effectiviteit regelingen natuurbeheer: Achtergrondrapport 3*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 52. 60 blz. 2 fig.; 25 tab.; 1 bijl.

In dit onderzoek hebben we via een enquête en interviews onder agrarische natuurverenigingen (ANV's) gekeken naar de mogelijkheden om de effectiviteit van het agrarisch natuurbeheer te versterken. Opvallende uitkomst is dat ANV's die een collectief contract hebben afgesloten voor weidevogel- en slootkantbeheer, meer directe en indirecte maatregelen nemen om die effectiviteit te vergroten. Directe maatregelen betreffen bijvoorbeeld zogenaamde ecologische sturing, zoals het afsluiten met leden van contracten die ecologisch gezien op de juiste plaats liggen. Indirecte maatregelen betreffen het geven van een (al dan niet verplichte) cursus agrarisch natuurbeheer of een schouwcommissie, die beoordeelt of het beheer effectief is geweest. We bevelen de provincies dan ook aan om meer collectieve contracten mogelijk te maken, zoals voor landschapselementen.

Trefwoorden: agrarische natuurvereniging; ecologische effectiviteit; Programma Beheer; collectieve contracten

Abstract

Oerlemans, N., J.A. Guldemond, A. Visser, 2007. *Role of farmland conservation associations in improving the ecological efficacy of a national countryside stewardship scheme. Ecological efficacy of habitat management schemes. Background report No. 3*. Wageningen, Statutory Research Tasks Unit for Nature and the Environment. WOt-rapport 52. 60 p. 2 Fig.; 25 Tab.; 1. Annex

A survey and interviews among representatives of Dutch farmland conservation associations have assessed opportunities to improve the efficacy of countryside stewardship schemes. It was found that farmland conservation associations that have entered into collective contracts with the government for management measures that benefit meadow birds and natural vegetation along ditches are implementing more direct and indirect measures to improve this efficacy. Direct measures include ecologically guided management measures, which means that contracts are made for ecologically suitable areas. Indirect measures include offering courses (on a voluntary or compulsory basis) on countryside stewardship, or establishing monitoring committees to assess the efficacy of management measures. The report recommends that provincial authorities should allow more collective contracts, including those relating to landscape elements.

Key words: Dutch farmland conservation association; ecological efficacy; National countryside stewardship scheme; collective contracts

ISSN 1871-028X

©2007 **CLM Onderzoek en Advies BV**
Postbus 62, 4100 AB Culemborg
Tel: (0345) 47 07 00; e-mail: info@clm.nl; website: www.clm.nl

De reeks WOt-rapporten is een uitgave van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Dit rapport is verkrijgbaar bij het secretariaat . **Het rapport is ook te downloaden via www.wotnatuurenmilieu.wur.nl.**

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Postbus 47, 6700 AA Wageningen
Tel: (0317) 47 78 44; Fax: (0317) 42 49 88; e-mail: info.wnm@wur.nl; Internet: www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Samenvatting	7
Summary	11
1 Inleiding	15
2 Resultaten agrarische natuurverenigingen	17
2.1 Steekproef	17
2.2 Achtergrondgegevens ANV's	17
2.3 Deelname Programma Beheerpakketten	20
2.3.1 Collectieve pakketten	20
2.3.2 Individuele SAN pakketten	21
2.3.3 SAN-OS vergoeding	22
2.4 Rol ANV bij de uitvoering van het Programma Beheer	23
2.4.1 Promotie en werving Programma Beheer	23
2.4.2 Cursussen	23
2.4.3 Monitoring van resultaten	24
2.4.4 Resultaatbeloning	24
2.4.5 Kuikenbescherming	25
2.4.6 Ecologische sturing	25
2.4.7 Inzet vrijwilligers	25
2.4.8 Deelname aan Provinciaal Natuurplan	26
2.4.9 Overige activiteiten	26
2.5 Perceptie resultaten weidevogels en planten	26
2.5.1 Resultaten inventarisaties	26
2.5.2 Perceptie van trends in weidevogeldichtheden	27
2.5.3 Trends in aantal soorten planten	28
2.5.4 Natuurwaarden	29
2.6 Vergroten ecologische effectiviteit	29
3 Resultaten ANV koepels	31
3.1 Inleiding	31
3.2 Ondersteuning van ANV's door de (regionale) koepel	31
3.2.1 De activiteiten van de koepels	31
3.2.2 Beoordeling van de activiteiten	32
3.3 SAN-OS gelden: ontvangsten & besteding	33
3.4 Inschatting van de ecologische effectiviteit	34
3.5 Het vergroten van de ecologische effectiviteit	35
4 Analyse en discussie	37
4.1 Beschouwing ecologische effectiviteit	37
4.2 Analyse van de resultaten	38
4.2.1 Algemeen	38
4.2.2 Profiel van ANV's met collectieve gebiedscontracten	39
4.2.3 Profiel ANV's die veel maatregelen nemen	41
4.2.4 Relatie tussen resultaten en maatregelen	42

5 Conclusies en aanbevelingen	43
5.1 Samenvattende resultaten	43
5.2 Conclusies	45
5.3 Aanbevelingen	46
Bijlage 1 Enquête ANV's	47

Samenvatting

De rol van agrarische natuurverenigingen in het Programma beheer

Agrarische natuurverenigingen (ANV's) spelen een belangrijke rol in de uitvoering van het Programma Beheer (PB). Inmiddels telt Nederland meer dan 125 ANV's waarvan naar schatting 10% van alle agrariërs lid is. Het werkgebied van de ANV's bestrijkt circa de helft van het landbouwareaal. ANV's verzorgen onder meer de (collectieve) contracten van Programma Beheer voor hun leden, stimuleren en begeleiden de leden in het sluiten van contracten, geven al dan niet verplichte cursussen agrarisch natuurbeheer en voeren controles uit over resultaten van weidevogel- en slootkantbeheer (voor resultaat-beloningssysteem). De ANV's kunnen voor deze activiteiten financiële ondersteuning krijgen via de Regeling Ondersteuning Samenwerkingsverbanden (SAN-ROS)¹. De ANV's worden ondersteund door regionale koepels van Natuurlijk Platteland Nederland (NPN).

Het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) heeft een ecologische evaluatie uitgevoerd van het Programma Beheer. Een deelvraag hierin is of de activiteiten van de ANV's en hun koepels bijdragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer.

*De **ecologische effectiviteit** laat zien of beheermaatregelen ook de natuur opleveren die volgens het Programma Beheer wordt verwacht zoals aantallen en dichtheden weidevogels en aantal soorten slootkantplanten.*

CLM heeft in opdracht van het MNP in de zomer van 2006 een enquête uitgevoerd onder alle agrarische natuurverenigingen en interviews gehouden met de regionale koepels om de mening van ANV's over hun rol in (het vergroten van) de ecologische effectiviteit te peilen en na te gaan hoe hiervoor SAN-OS gelden (subsidieregeling organisatiekosten ANV's) worden ingezet. Het doel van het onderzoek is inzicht te geven op welke manier ANV's en hun koepels denken bij te dragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit van het PB en om handreikingen te formuleren over de wijze waarop ANV's ondersteund kunnen worden in het vergroten van de ecologische effectiviteit.

Profiel agrarische natuurverenigingen

De respons op de enquête is 47% (61 ANV's). Circa tweederde van deze ANV's hebben burgerleden. Ongeveer een derde van de ANV's heeft betaalde medewerkers in dienst, vaak beperkt tot enkele dagen per week. Daarnaast hebben de meeste ANV's actieve vrijwilligers die ondersteuning bieden. Bijna de helft van de ANV's krijgt ondersteuning op het gebied van ecologie en natuurkennis via vrijwilligers of ingehuurde krachten.

Deelname aan Programma Beheer

56% van de ANV's sluiten een collectief gebiedscontract af. We verwachten dat dit percentage te hoog is omdat waarschijnlijk ANV's met collectieve contracten eerder geneigd zijn de enquête te retourneren.

De meeste van de ANV's die collectieve contracten afsluiten, hebben er meer per ANV. In totaal doen 2.829 agrariërs mee aan de collectieve gebiedspakketten.

¹ SAN = Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer

Wat betreft het aantal hectares onder collectieve gebiedscontracten zien we dat vooral nestbescherming populair is, gevolgd door weidevogelgrasland. De maaidatum van 15 juni is het meest afgesloten pakket weidevogelgrasland (ca 1.700 ha).

Behalve collectieve pakketten kunnen ANV's ook bemiddelen bij het afsluiten van individuele pakketten voor hun leden. 35 van de 61 ANV's sluiten individuele pakketten af voor hun leden. De meeste van hen (23 ANV's) sluiten ook collectieve pakketten af. In totaal sluiten zij voor circa 1.100 leden individuele pakketten af. 24 ANV's geven aan ook SN-aanvragen² van hun leden te begeleiden.

Iets meer dan de helft van de ANV's die de enquête invulden krijgen een SAN-OS vergoeding. Dit zijn 34 ANV's die allen collectieve gebiedspakketten afsluiten.

Maatregelen die ANV's nemen om de ecologische effectiviteit van Programma Beheer-pakketten te vergroten

De ANV's is gevraagd welke maatregelen die zij nemen die niet vanuit het Programma Beheer verplicht zijn, maar die waarschijnlijk wel een positieve bijdrage leveren aan het vergroten van de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer. We kunnen hierin een onderscheid maken in maatregelen die indirect bijdragen zoals een verbetering van het kennisniveau en maatregelen die direct een bijdrage leveren aan wat er in het veld gebeurt.

Bij de directe maatregelen staat inzet van vrijwilligers bovenaan. Ecologische sturing blijkt vooral populair bij ANV's die collectieve contracten afsluiten. 22 ANV's hebben een eigen beleid om te sturen op natuurresultaat en/of om aanvragen van leden ecologisch te toetsen. Elf ANV's stellen gebiedsplannen op voor mozaïekbeheer van weidevogels. Circa de helft van de ANV's die aan resultaatbeloning doet wijst locaties af met weinig potentie.

Wat betreft de indirecte maatregelen staan cursussen bovenaan. De cursussen worden in de meeste gevallen ingevuld door externe deskundigen.

Verschillen in ANV's met en zonder collectieve gebiedscontracten

Wat opvalt is dat ANV's met collectieve contracten in vergelijking tot ANV's die geen collectieve contracten afsluiten relatief vaker maatregelen nemen die de ecologische effectiviteit van met name het weidevogelbeheer ten goede komen. Deze maatregelen worden niet direct uit Programma Beheer betaald. Zij voeren ook gemiddeld meer van bovenstaande maatregelen uit in vergelijking met ANV's zonder collectief pakket. Daarnaast blijken zij ook relatief vaker te bemiddelen bij het afsluiten van individuele SAN- & SN-pakketten voor leden.

Inspanningen van koepels om de ecologische effectiviteit van Programma Beheer te vergroten

De ANV's worden door de koepels ondersteund in het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer door middel van:

- Kennisuitwisseling
- Professionalisering
- Brugfunctie tussen beleid en praktijk

De koepels spelen vooral een rol in het verspreiden van praktische kennis over natuur- en landschapsbeheermaatregelen, het meten en rapporteren van natuurkwaliteit en het verbeteren van de organisatie. Daarnaast ondersteunen zij de ANV's met de implementatie van het Programma Beheer beleid door middel van een helpdesk, cursussen en nieuwsbrieven.

² SN = Subsidieregeling Natuurbeheer

Een van de aandachtspunten van de laatste jaren is professionalisering van ANV's: het opzetten van een gedegen organisatie om de toenemende taken en verantwoordelijkheden in het agrarisch natuurbeheer te kunnen dragen. De koepels bieden bestaande ANV's hulp in het opstellen van een visie en doelstellingen, advies in financiering en het opzetten van een degelijk bestuur.

De koepels fungeren vaak als een brug tussen beleid en praktijk. Zij spelen een belangrijke rol in de kennisuitwisseling naar LNV en zijn de afgelopen jaren intensief betrokken geweest bij de invulling en vormgeving van het Programma Beheer.

De positie van de koepel(s) is niet altijd even makkelijk. Enerzijds zijn ze de belangenbehartiger voor de ANV's, en proberen daarom de regelingen zo inpasbaar mogelijk voor de bedrijfsvoering te maken, anderzijds hebben zij ook, op de lange termijn, belang bij ecologisch effectieve pakketten.

Inzet SAN-OS gelden

56% van de ANV's geven aan SAN-OS gelden te ontvangen. De subsidie wordt gebruikt om leden te motiveren tot deelname aan het Programma Beheer, de administratie te voeren van de SAN aanvragen en de resultaten van de afgesloten pakketten te monitoren. Daarnaast zetten zij de subsidie in voor het geven van cursussen en het toepassen van ecologische sturing.

De hoogte van de SAN-OS vergoeding wordt door bijna de helft van de ANV's toereikend of net voldoende gevonden om alle geplande activiteiten uit te kunnen voeren. Ruim een derde van de ANV's vinden de SAN-OS vergoeding daarvoor ontoereikend. De overigen geven aan hierover geen mening te hebben.

Twee koepels ontvangen momenteel SAN-OS gelden via de ANV's. Dit gebeurt in de vorm van het afdragen van een deel van de SAN-OS gelden berekend naar het aantal hectares van het werkgebied van een ANV. Een koepel is een contributiesysteem aan het ontwikkelen. De vierde ontvangt geen SAN-OS gelden van de ANV's.

De ontvangen SAN-OS gelden worden door de koepels besteed aan bestuurskosten, organisatiekosten, verzorging van communicatie en informatieoverdracht.

Vergroten ecologische effectiviteit en de rol van ANV's en de koepels

De ANV's en de koepels geven aan dat de volgende maatregelen bijdragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit:

- ecologische sturing en gebiedsgerichte aanpak;
- resultaatbeloning en aantrekkelijke vergoedingen;
- meer, betere en uniformere monitoring en toetsing van maatregelen; de verplichte driejaarlijkse monitoring van weidevogels is te weinig om snel te kunnen inspelen op de resultaten van het beheer en het beheer zonodig aan te passen. Ook zou voor meer dan alleen weidevogels gemonitord moeten worden (m.n. slootkantplanten);
- meer kennis en uitwisseling daarvan, bijvoorbeeld door inzet adviseurs.

Deze maatregelen worden door een groot deel van de ANV's die collectieve gebiedscontracten afsluiten al uitgevoerd, maar nog niet door allemaal. Hierin kan nog een slag worden gemaakt.

Aanbevelingen voor Ministerie van LNV en de provincies

De ANV's en de vertegenwoordigers van de koepels hebben de volgende aanbevelingen voor het Ministerie van LNV en de provincies geformuleerd voor het verbeteren van de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer.

1. Maak meer collectieve contracten mogelijk. De collectieve contracten zouden naast weidevogels en slootkantenbeheer zich ook op andere vormen van agrarisch natuurbeheer kunnen richten, zoals landschapselementen om de ruimtelijke samenhang en daarmee de ecologische effectiviteit te vergroten. Dan kunnen ook ANV's in andere delen van het land collectieve contracten afsluiten.
2. ANV's die al een actieve rol spelen in het Programma Beheer omdat zij collectieve contracten afsluiten zouden in het nemen van aanvullende maatregelen beter ondersteund kunnen worden:
 - a. Stimuleer ecologische sturing en gebiedsgerichte aanpak: bijvoorbeeld door geen individuele pakketten meer toe te staan in gebieden waar ANV's een collectief contract hebben afgesloten omdat dit een gebiedsaanpak belemmert. Of door het starten van een experiment om de voor- en nadelen en consequenties te onderzoeken.
 - b. Zorg voor ecologische toetsing van de collectieve contracten.
 - c. Maak flexibele pakketten en maatregelen zodat per gebied meer maatwerk geleverd kan worden, maar zorg wel voor een ecologische kwaliteitstoets.
 - d. Zorg voor een permanente SAN-OS bijdrage waardoor ANV's blijvend kunnen investeren in het versterken van de ecologische effectiviteit.
 - e. Ondersteun het opzetten van een uniform en vrij beschikbaar monitoringstelsel voor resultaten. Dit bevordert transparantie en maakt het mogelijk van snel te leren van het beheer. Transparantie wordt ook bevorderd door het vrij beschikbaar zijn van resultaten.

Aanbevelingen voor de koepels van de ANV's

- Stimuleer resultaatbeloning door voldoende, stimulerende en hogere beloning met meer flexibiliteit voor betaling naar resultaat.
- Versterk kennisopbouw bij en kennisuitwisseling tussen de ANV's.

Aanbevelingen voor ANV's

- Zorg dat monitoring van resultaten uniform plaatsvindt en leer van de resultaten van het beheer.
- Zet een systeem op van ecologische sturing voor zowel de collectieve als de individuele contracten;
- Versterk en stimuleer de ecologische kennis bij de leden. Besteedt hier aandacht aan in de communicatie.

Summary

The role of farmland conservation groups in a national countryside stewardship scheme

Farmland conservation associations (*Agrarische Natuurverenigingen*) are playing an important role in the implementation of the Dutch national countryside stewardship scheme known as *Programma Beheer* (PB). There are currently over 125 of these groups in the Netherlands, and an estimated 10% of all farmers are members of such an association. The area covered by their activities represents about half of all farmland in the country. The associations arrange contracts, whether individual or collective for their members under the PB scheme, as well as stimulating and assisting their members in concluding such contracts, offering optional and compulsory courses on countryside stewardship and checking the results of meadow bird and ditch bank vegetation conservation projects (in the context of subsidies based on ecological achievements e.g. the number of birds or ditch bank species). The government offers financial support for these associations through its SAN-OS scheme, and the associations are also assisted by regional umbrella organisations of the national association of farmland conservation associations (*Natuurlijk Platteland Nederland*).

The Netherlands Environmental Assessment Agency (MNP) has implemented an ecological evaluation of the government's *Programma Beheer* countryside stewardship scheme, including the question whether the activities of the farmland conservation associations are actually contributing to the ecological efficacy of the scheme.

Ecological efficacy indicates whether countryside stewardship measures are actually producing the kind of wildlife values expected under the PB countryside stewardship, in terms of, e.g., numbers and densities of meadow birds and numbers of plant species along ditches.

At the request of MNP, the CLM research and consultancy agency has undertaken a survey among all Dutch farmland conservation associations and held interviews with staff at the regional umbrella organisations of the national association of farmland conservation associations, in order to assess opinions among these associations about their role in increasing the ecological efficacy and to check how government subsidies for these associations are used to this end. The aim of the study was to establish how the farmland conservation associations and their regional umbrella organisations expect to contribute to the ecological efficacy of the PB scheme and to offer suggestions for assisting the associations in this task.

Characteristics of farmland conservation associations

Sixty-one farmland conservation associations (47%) returned the questionnaire. About two thirds of these associations have non-farmer members. About one third of the associations employ paid staff, usually on the basis of one or two days a week. In addition, most associations have active volunteers to assist them. Almost half of the associations are assisted by volunteer or paid experts on ecology and nature conservation.

Participation in the 'Programma Beheer' countryside stewardship scheme

Fifty-six percent of the farmland conservation associations have entered into collective area conservation contracts with the government. We assume that this percentage is too high, as associations with collective contract may have been more likely to return the questionnaire than those not entering into such collective contracts.

Most of the associations that have entered into such collective contracts have entered into more than one contract. In all, 2829 farmers are involved in collective area conservation contracts.

In terms of the number of hectares involved in collective contracts, bird's nest protection schemes prove most popular, followed by grassland conservation for meadow birds. The most popular contract package for meadow birds is the contract stipulating a 15 June mowing date. This type of contract currently covers about 1700 ha.

In addition to concluding collective contracts, the associations can also help their members enter into individual contracts. Thirty-five of the 61 associations that responded to our survey do so, while 23 of these also enter into collective contracts. Individual contracts have been concluded for about 1100 members.

Twenty-four of the associations reported that they also help their members with applications under the government's scheme for countryside stewardship by private landowners (the so-called SN scheme, aimed for nature reserves).

Just over one half of the associations that returned the questionnaire are receiving financial support from the government. All of these also enter into collective area conservation contracts.

Measures taken by farmland conservation associations to increase the ecological efficacy of the 'Programma Beheer' scheme

In our survey, we asked the farmland conservation associations whether they had taken any conservation measures that are not obligatory under the PB countryside stewardship scheme but are likely to contribute to the ecological efficacy of the scheme. We made a distinction between measures with indirect effects, such as increasing their members' expertise, and measure with direct effects on field situations.

The direct effect measures involve especially the use of volunteers. Ecologically guided measures (e.g. drawing up contracts only for ecologically suitable sites) are especially popular among associations that enter into collective area conservation contracts. Twenty-two of the associations have their own policy to evaluate measures for their ecological effects and/or to apply an ecology check to applications made by their members. Eleven associations draw up local area plans for 'mosaic management' to protect meadow birds. About half of the associations that reward members for ecological achievements reject applications for locations that offer little potential.

The most popular indirect measures are courses, usually given by external experts.

Differences between farmland conservation associations with and without collective area conservation contracts

Compared to associations that do not enter into collective contracts, those that do are generally more likely to implement measures that improve the ecological efficacy of the meadow bird protection schemes and that are not compensated by the PB countryside stewardship scheme. They also tend to implement more of such measures than associations without collective contracts, and are more likely to assist their members in applying for individual contract under the government schemes for countryside stewardship by farmers (SAN) and by private landowners (SN).

Efforts by regional umbrella organisations of associations to increase the ecological efficacy of the PB scheme

The regional umbrella organisations of farmland conservation associations assist the individual associations in implementing countryside stewardship projects by:

- exchanging information;
- professionalisation;
- bridging the gap between policy and practice.

The regional umbrella organisations are particularly engaged in the dissemination of practical information about measures to protect nature and the landscape, as well as the assessment of and reporting on ecological quality and organisational improvements. In addition, they assist the farmland conservation associations in their effort to implement the policies of the PB countryside stewardship scheme by means of a helpdesk, training courses and newsletters.

In recent years, the regional umbrella organisations have focused on the professionalisation of the associations, helping them to establish an effective organisation to cope with the increasing tasks and responsibilities of countryside stewardship. The regional umbrella organisations help the associations in drawing up long-term strategies and objectives, managing their finances and organising an effective executive committee.

The regional umbrella organisations often bridge the gap between policy and practice. They play an important role in the exchange of information with the Dutch Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, and have in recent years been closely involved in the specification and implementation of the PB countryside stewardship scheme.

The regional umbrella organisations frequently find themselves in an awkward position. On the one hand, they represent the individual farmland conservation associations, which mean they have to try and make the national schemes as feasible as possible for farmers, while on the other hand they have a long-term interest in ecologically effective farmland conservation contracts.

Use of SAN-OS subsidies

In our survey, 56% of the farmland conservation associations reported receiving government subsidies under the SAN-OS programme. These subsidies are being used to motivate members to participate in the PB countryside stewardship scheme, to process applications under the SAN on-farm conservation scheme and to monitor the results obtained under the contracts. In addition, they use the subsidies to organise courses and implement ecologically guided measures.

Nearly half of the associations consider the SAN-OS subsidies to be sufficient or nearly sufficient to allow them to implement all planned activities, whereas over a third regard the subsidies as insufficient, and the others had no opinion on this.

Two of the regional umbrella organisations are currently receiving SAN-OS subsidies through the farmland conservation associations, which transfer part of their subsidies, based on the number of hectares each association covers. One regional umbrella organisation is developing a system of membership fees. The fourth regional umbrella organisation is not receiving any SAN-OS money from its associations.

The regional umbrella organisations spend the SAN-OS funds they receive to cover administrative costs and the costs of communication and information exchange.

The role of associations and umbrella organisations in increasing ecological efficacy

The farmland conservation associations and their regional umbrella organisations reported that the following measures would help to increase the ecological efficacy of the PB countryside stewardship scheme:

- Ecologically guided management measures and area-specific approach.
- Rewards for ecological achievements and attractive compensations.
- More, better and more uniform monitoring and assessment of measures; the compulsory meadow bird monitoring once every three years is too infrequent for a rapid response to

- the results of management measures. In addition, monitoring schemes should be established for other aspects besides meadow birds, e.g. plant species on ditch banks.
- Expanding and exchanging knowledge, e.g. with the help of consultants.

These measures are already being implemented by many of the farmland conservation associations that enter into collective area conservation contracts, though not by all, leaving some room for further improvement.

Recommendations for the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality and the provincial authorities

The farmland conservation associations and the representatives of their regional umbrella organisations made the following recommendations to the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality and the provincial authorities to improve the ecological efficacy of the PB countryside stewardship scheme.

1. Stimulate more collective contracts. Collective contracts should cover not only meadow birds and plant species of ditch banks, but also other aspects of on-farm conservation, such as landscape elements, in order to create more spatially coherent areas and hence increase ecological efficacy. This would also allow farmland conservation associations in other parts of the country to enter into collective contracts.
2. Farmland conservation associations that are already taking an active part in the PB countryside stewardship scheme by entering into collective contracts should be more effectively assisted in taking supplementary measures:
 - a. Stimulate ecologically guided and area-specific approaches, for instance by no longer allowing individual conservation contracts in areas where the local farmland conservation association has entered into collective contracts, as this hampers an area-specific approach, or by setting up experiments to assess advantages, disadvantages and consequences.
 - b. Ensure ecological assessment of the collective contracts.
 - c. Create flexible contracts and measures so as to tailor the efforts to local conditions, while ensuring that ecological quality continues to be monitored.
 - d. Provide permanent SAN-OS funding that would allow farmland conservation associations to continue to invest in measures that improve the ecological efficacy.
 - e. Support the creation of a uniform and freely accessible results monitoring system. This would make the system more transparent and allow participants to learn quickly from the results of management measures. Transparency can also be promoted by making the results freely accessible.

Recommendations for the regional umbrella organisations

- Stimulate the use of rewards for ecological achievements by offering higher and more stimulating incentives in a more flexible system, to ensure that results are justly rewarded.
- Ensure further dissemination and exchange of knowledge among the farmland conservation associations.

Recommendations for farmland conservation associations

- Monitor the results in a uniform manner and learn from the results of management measures.
- Establish a system of ecologically guided measures for both collective and individual contracts.
- Reinforce and stimulate ecological knowledge among members, and make sure it is included in communications.

1 Inleiding

Aanleiding en doel

Het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) voert momenteel de ecologische evaluatie van het Programma Beheer (PB) uit. Een van de actoren bij de uitvoering van het PB zijn de agrarische natuurverenigingen (ANV's)³.

In 2004 waren er circa 125 ANV's in heel Nederland met circa 9.500 leden, waarvan 70% agrariër. Naar schatting is 10% van alle boeren lid van een ANV en het werkgebied van de ANV's beslaat meer dan de helft van het totale landbouwareaal (Oerlemans *et al.*, 2004⁴). Deze ANV's verzorgen onder meer de (collectieve) contracten voor hun leden, stimuleren en begeleiden de leden in het sluiten van contracten, geven al dan niet verplichte cursussen agrarisch natuurbeheer en voeren controles uit over resultaten van weidevogel- en slootkantbeheer (voor resultaatbeloningssysteem).

De ANV's kunnen voor deze activiteiten financiële ondersteuning krijgen via de Regeling Ondersteuning Samenwerkingsverbanden (momenteel SAN-OS). De ANV's worden ondersteund door regionale koepels van Natuurlijk Platteland Nederland (NPN). De vraag is of door de activiteiten van de ANV's en hun koepels de ecologische effectiviteit van het PB wordt vergroot.

*De **ecologische effectiviteit** geeft aan of de beheermaatregelen ook de natuur opleveren die volgens het PB wordt verwacht zoals aantallen en dichtheden weidevogels en aantallen, dichtheden en aantal soorten slootkantplanten.*

CLM heeft in de maanden juli en augustus 2006 een enquête uitgevoerd onder alle agrarische natuurverenigingen en interviews gehouden met de regionale koepels om de mening van ANV's over hun rol in (het vergroten van) de ecologische effectiviteit te peilen.

Het doel van het onderzoek is inzicht geven of en zo ja op welke manier ANV's en hun koepels denken bij te dragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit van het PB. Op basis van de onderzoeksresultaten zullen aanbevelingen worden gedaan om de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer te vergroten.

Onderzoeksvragen

In het project staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. Welke activiteiten ondernemen de ANV's ter ondersteuning van de ecologische effectiviteit van de pakketten uit het PB?
2. Welke activiteiten ondernemen Natuurlijk Platteland Nederland (NPN, landelijk) en haar regionale koepels NP-west, NP-oost, NP-zuid, NP-Limburg en BoerenNatuur (noord) om de ecologische effectiviteit te vergroten?
3. Op welke manier worden de SAN-OS gelden ingezet en komt dat effectiviteit ten goede? In hoeverre worden de ROS-gelden ook gebruikt ter ondersteuning van de NP organisaties?

³ Onder agrarische natuurverenigingen verstaan we regionale initiatieven georganiseerd door en met boeren en vaak ook met burgers, die als doel hebben om natuur en landschap in hun werkgebied te bevorderen.

⁴ Oerlemans, N. E. van Well & J.A. Guldmond. *Agrarische natuurverenigingen aan de slag. Achtergrond-document bij Natuurbalans 2004*. Planbureauroport 10, Natuurplanbureau – vestiging Wageningen.

In het onderzoek is alleen gemeten welke bijdrage de ANV's en koepels leveren om de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer te vergroten. De ecologische effectiviteit zelf van de Programma Beheer-maatregelen is buiten beschouwing gelaten en is ook geen onderdeel van dit onderzoek.

We maken in de analyse een onderscheid tussen ANV's die collectieve gebiedscontracten afsluiten en degenen die alleen individuele contracten of geen contracten afsluiten. De hypothese is dat ANV's die collectieve gebiedscontracten afsluiten meer maatregelen nemen om de ecologische effectiviteit te vergroten.

Hierbij is gekeken naar de maatregelen die ANV's nemen die mogelijk bijdragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit. Voor deze maatregelen gebruiken we een tiental indicatoren. De indicatoren kunnen opgesplitst worden in:

1. indicatoren die indirect bijdragen aan het vergroten van ecologische effectiviteit zoals een toename van het inzicht en de kennis over de ecologische effecten:
 - a. het organiseren van cursussen
 - b. bedrijfsbezoeken
 - c. schouwcommissies
 - d. inzet ecologische medewerkers en natuurkenners (betaald en vrijwillig)
2. indicatoren die direct een bijdrage leveren aan het vergroten van de ecologische effectiviteit zoals:
 - a. resultaatbeloning
 - b. inzet vrijwilligers
 - c. ecologische sturing
 - d. stimuleren later maaien

Om ANV's die wel veel van bovenstaande maatregelen nemen, maar geen collectief gebiedscontract hebben niet buiten de analyse te houden, zal ook op basis van indeling in het aantal maatregelen dat een ANV neemt een analyse worden gemaakt. In beide analyses zal worden nagegaan of de ANV's die en/of een collectief gebiedscontract hebben en/of veel van bovenstaande maatregelen nemen kenmerkend verschillend zijn van de ANV's zonder gebiedscontract of die weinig maatregelen nemen.

Aanpak

Gedurende een periode van circa 3 maanden zijn de volgende stappen doorlopen:

1. Opstellen enquête voor ANV's. Deze enquête is getoetst bij ANV's, NP West, MNP en bij overige deskundigen (zie voor de enquête bijlage 1)
2. Versturen enquêtes naar geactualiseerde adressenlijst
3. Nabellen voor verhoging respons
4. Analyse van de resultaten, ook in relatie met gegevens uit voorgaande enquêtes
5. Telefonische gesprekken met vertegenwoordigers van koepelorganisaties
6. Opstellen, bespreken conceptrapportage met MNP en aanpassen rapportage
7. Eindrapportage

In hoofdstuk 2 worden de enquêteresultaten gepresenteerd. In hoofdstuk 3 bespreken we de resultaten uit de gesprekken met vertegenwoordigers van de koepels. In hoofdstuk 4 houden we de resultaten tegen het licht van de onderzoeksvragen en analyseren we de resultaten voor de ecologische effectiviteit. We proberen hierbij na te gaan wat succesfactoren zijn in het vergroten van de ecologische effectiviteit en welke kritische kenmerken ANV's hebben die meer doen dan anderen om de ecologische effectiviteit te vergroten. In hoofdstuk 5 presenteren we de conclusies en aanbevelingen.

2 Resultaten agrarische natuurverenigingen

2.1 Steekproef

Alle bij ons bekende agrarische natuurverenigingen zijn aangeschreven. In totaal zijn er 130 enquêtes verstuurd. Hiervan hebben we er uiteindelijk 61 terug ontvangen. Dit is een respons van 47%. Voor een schriftelijke enquête is dit hoog te noemen. Op grond van de terugontvangen enquêtes kunnen we aannemen dat de enquête voor wat betreft deelname aan de collectieve gebiedsovereenkomsten in het programma Beheer niet representatief is. Er hebben verhoudingsgewijs meer ANV's met collectieve gebiedscontracten de enquête teruggestuurd dan ANV's zonder deze contracten. Dit is logisch gezien de vraagstelling van de enquête.

Ook bleek tijdens de belronde die drie weken na de verzending heeft plaatsgevonden dat de non respons deels samenhang met de vraagstelling. Vooral de wat jongere en pas opgerichte verenigingen gaven aan dat zij te weinig ervaring hadden om de enquête in te vullen. Ook werd tijdens de belronde vaak de complexiteit van de vragen als reden genoemd de enquête niet in te vullen. Verder werd aangegeven dat de enquête niet bij de juiste persoon was aangekomen (3), dat de vereniging zichzelf niet als ANV beschouwde (5) of inmiddels was opgeheven (2).

Al met al kunnen we echter stellen dat de teruggestuurde enquêtes een goed beeld geven van wat er gaande is bij de ANV's op het gebied van activiteiten in het kader van het Programma Beheer en het vergroten van de ecologische effectiviteit van de beheermaatregelen. We constateren dat de ANV's met collectieve contracten enigszins oververtegenwoordigd zijn. In de analyse van de resultaten en verdere verslaglegging houden we daar rekening mee door onder anderen met aantallen ANV's te werken in plaats van percentages ANV's.

2.2 Achtergrondgegevens ANV's

Regionale spreiding

In totaal hebben 61 van de 130 ANV's die zijn aangeschreven, gereageerd. De regionale verdeling is weergegeven in tabel 2.1. Het blijkt dat vooral in het noorden en westen relatief minder vaak is gereageerd.

Tabel 2.1 Regionale spreiding ANV's

Regio	Aantal ANV's*	Aantal enquêtes	% respons
Noord (FR, GR, DR)	38	15	39
Oost (OV, GLD, FL)	29	16	55
Zuid (BRA, LIM, ZL)	31	16	53
West (NH, ZH, UTR)	32	14	44
Totaal	130	61	47

* Er zijn in totaal 130 enquêtes verstuurd naar de bij ons bekende adressen.

Oprichtingsjaar

De meeste ANV's die oprichtingsjaar hebben ingevuld zijn opgericht in de periode 1996 tot 1999. Daarna neemt het aantal oprichtingen enigszins af (tabel 2.2).

Tabel 2.2 Oprichtingsjaar ANV's

Oprichtingsjaar	Aantal ANV's	%
1992-1995	6	10
1996-1999	23	38
2000-2003	17	28
2004-2005	2	3
Onbekend	13	21
Totaal	61	100

Leden

Het aantal leden varieert van 0 tot 1300. Er zijn drie ANV's die 0 leden hebben ingevuld. Dit zijn naar verwachting stichtingen of coöperaties die officieel geen leden hebben. De verdeling van ledenaantallen staat vermeld in tabel 2.3. De meeste ANV's hebben tot 100 leden. Het gemiddelde aantal leden is 131. Het gemiddelde aantal agrarische leden is 112. In het noorden (11 van de 15) en zuiden 12 van de 15) hebben de meeste verenigingen minder dan 100 leden. In het oosten en het zuiden verschillen de ledenaantallen tussen de verenigingen sterker.

Tabel 2.3 Verdeling Ledenaantal ANV's

Ledenaantal	Aantal ANV's	%
0-50	23	38
51-100	15	26
101-150	7	12
151-200	6	10
Meer dan 200	10	17
Totaal	61	100

41 van de 61 ANV's (67%) geven aan burgerleden te hebben. Het aantal burgerleden varieert van 2 tot 70. Het gemiddelde aantal burgerleden van deze verenigingen is 33. Het gemiddeld percentage burgerleden van het totaal aantal leden is 24%. De spreiding staat vermeld in tabel 2.4.

Tabel 2.4 Verhouding agrarische leden en burgerleden

Aandeel burgerleden (%)	Aantal ANV's	%
Geen burgerleden	14	23
1 - 25	23	38
26 - 50	14	23
51 - 75	4	7
Onbekend	6	10
Totaal	61	100

De groep met meer dan 50% burgerleden heeft relatief weinig leden (gemiddeld 93 tegenover 140 bij de overige verenigingen), zijn vrij recent opgericht (gemiddeld 2002 tegenover 1999 voor de overige verenigingen) en hebben een relatief klein werkgebied (ruim 6000 ha tegenover ruim 13.500 ha bij de overige verenigingen). Overigens betreft het slechts 4 verenigingen, dus de waarde van deze cijfers is beperkt.

Naast de burgerleden hebben 14 ANV's ook donateurs. Het aantal donateurs is bij de meeste van hen beperkt tot circa 10; twee ANV's geven aan meer dan 50 donateurs te hebben.

Werkgebied

Het werkgebied is de regio waarbinnen een ANV actief is en waar het haar leden werft. Het werkgebied van de ANV's varieert van 35 hectare tot 90.000 hectare. Het gemiddelde werkgebied is circa 13.000 hectare (zie tabel 2.5).

Tabel 2.5 Oppervlakte werkgebied

Werkgebied (ha)	Aantal ANV's	%
Tot 1000	12	20
1001 - 5000	16	26
5001 - 10.000	3	5
Meer dan 10.000	20	33
Onbekend	10	16
Totaal	61	100

In het noorden beslaan de ANV's relatief een kleiner werkgebied. 11 van de 15 ANV's hebben een werkgebied van minder dan 5000 hectare. In het oosten zijn de meeste ANV's met een relatief groot werkgebied te vinden. 8 van de 13 ANV's beslaan in het oosten een werkgebied van meer dan 10.000 hectare. 7 hiervan bevinden zich in Gelderland, waarmee het percentage verenigingen met een werkgebied groter dan 10.000 ha in deze provincie 64% bedraagt. In het zuiden en westen is de grootte van de werkgebieden gevarieerd.

Overigens is ook het aantal leden van de verenigingen met werkgebied groter dan 10.000 ha hoger dan van de verenigingen met een kleiner werkgebied. Het gemiddeld aantal leden bedraagt 154, tegenover 89.

Organisatie

Van de 61 ANV's die de enquête hebben teruggestuurd geven 22 ANV's aan een betaalde coördinator of administratieve kracht in dienst te hebben. In de meeste gevallen is de betaalde functie een deeltijdbaan (zie tabel 2.6).

Tabel 2.6 Aantal betaalde krachten

Aantal FTE's	Aantal ANV's	%	Gem. ledenaantal	Gem. werkgebied (ha)
Geen coördinator	29	48	75	11.520
0,1 - 0,3	11	18	103	19.805
0,31 - 0,5	6	10	165	15.367
0,51 - 1	3	5	683	2.500 ¹
Meer dan 1	2	3	290 ¹	12.500 ¹
Onbekend	10	16	118	5.633
Totaal	61	100		

¹ het betreft hier slechts één waarneming

Twaalf ANV's geven aan dat zij in 2005 betaalde veldmedewerkers en natuurkenners in dienst hebben. Elf van hen hebben ook een betaalde coördinator in dienst. Ook hier geldt dat de functie in de meeste gevallen in zeer beperkte deeltijd wordt vervuld: vier ANV's hebben een ecologisch medewerker voor 0,1 FTE, zeven ANV's hebben een medewerker tot 0,5 FTE. Slechts een ANV heeft een fulltime ecologisch medewerker (1 FTE).

Als we de verschillende regio's vergelijken dan valt op dat vooral ANV's in het noorden en oosten relatief vaker een betaald medewerker of ecoloog in dienst hebben. In het oosten hebben 9 van de 12 ANV's iemand in dienst en in het noorden 8 van de 14 ANV's. In het zuiden is dat slechts 2 van de 14 ANV's en in het westen 3 van de 11 ANV's.

Ondersteuning

In totaal hebben 28 ANV's ondersteuning op het gebied van ecologie en natuurkennis. Bij 21 ANV's is dat geregeld via een ecooloog/onderzoeker die lid is van het bestuur of van de adviesraad van de ANV. Anderen hebben ecologische medewerkers in dienst of huren deze in.

54 van de 61 ANV's geven aan dat zij via hun koepel ondersteuning krijgen. De ondersteuning verloopt via het uitwisselen van ervaringen met andere ANV's (44). Daarnaast wordt deelname aan het voorzittersoverleg (23 ANV's); ondersteuning met GIS applicaties (10 ANV's), verwerking van weidevogelgegevens (8 ANV's) en lobby en belangenbehartiging bij LNV genoemd.

Begroting

Van de 61 ANV's hebben 49 ANV's hun jaarbegroting vermeld (tabel 2.7). De spreiding is groot en loopt uiteen van € 1000,- tot € 400.000,-. De gemiddelde begroting is circa € 68.000,-.

Tabel 2.7 Jaarbegroting ANV's

Begroting per jaar (euro)	Aantal ANV's	%
0-5000	10	16
5001-10.000	7	12
10.001-100.000	20	33
100.001-200.000	8	13
> 200.000	4	7
Onbekend	12	19
Totaal	61	100

De ANV's met een begroting tot 10.000 euro hebben geen medewerkers in dienst. Bij een begroting van 10.000 tot 100.000 euro heeft circa de helft van de ANV's een (parttime) medewerker in dienst. Boven de 100.000 euro hebben nagenoeg alle ANV's een (parttime) medewerker in dienst.

2.3 Deelname Programma Beheerpakketten

2.3.1 Collectieve pakketten

34 van de 61 ANV's (56%) sluiten een collectief gebiedscontract af. Zoals eerder al aangegeven verwachten we dat dit aantal verhoudingsgewijs hoger ligt dan de werkelijke verdeling tussen ANV's met en zonder gebiedscontract. We vermoeden dat ANV's zonder collectief gebiedscontract vaker de enquête niet hebben ingevuld.

Relatief worden de meeste collectieve gebiedspakketten afgesloten in het noorden (14) en westen (10). In het zuiden (3) en oosten (7) komen collectieve gebiedspakketten relatief minder vaak voor. Dat is vanuit ecologisch oogpunt ook logisch. De weidevogelgebieden bevinden zich vooral in het westen en noorden van Nederland.

Het aantal hectares onder collectief gebiedscontract varieert sterk per ANV (zie tabel 2.8). Zes ANV's hebben het hele werkgebied opgegeven als gebied waarbinnen collectieve contracten worden afgesloten.

Tabel 2.8 Aantal hectares collectieve gebiedspakketten

Collectieve gebiedspakketten (ha)	Aantal ANV's	%
Tot 500	10	29
500-1000	6	18
1000-2000	6	18
2000-5000	7	21
Meer dan 5000	3	9
Onbekend	2	5
Totaal	34	100

De ANV's die een collectief gebiedscontract hebben afgesloten hebben aangegeven aan welke collectieve pakketten zij meedoen. Deze staan vermeld in tabel 2.9.

Tabel 2.9 Afgesloten collectieve gebiedspakketten

Collectief pakket	Aantal ANV's		Totaal ha ANV's	Totaal ha DR*		
Nestbescherming	26		37.954	115.339		
Weidevogelgrasland	21	23 mei	14	775	4446	10.584
		1 juni	15	768		
		8 juni	13	660		
		15 juni	15	1698		
		22 juni	13	545		
Vluchtheuvels	20		545	1456		
Plas-dras	7		44	84		
Randenbeheer	24		1548	2664		
Landschappelijk waardevol grasland	10		605	109 (collectief) 2074 (individueel)		

* Lopende SAN pakketten geregistreerd bij Dienst regelingen

Het aantal collectieve gebiedspakketten per ANV ligt gemiddeld op 3,6. 31 ANV's hebben het aantal leden genoemd dat meedoet met een collectief pakket. In totaal zijn dat 2829 leden, gemiddeld 91 leden per deelnemende ANV. Als we kijken naar het percentage leden per ANV dat meedoet aan collectieve pakketten dan blijkt dat gemiddeld zo'n 82% van de agrarische leden.

Naast de maatregelen die worden voorgeschreven in de collectieve pakketten geven 22 ANV's aan dat hun leden nog aanvullende beheermaatregelen uitvoeren (tabel 2.10).

Tabel 2.10 Aanvullende beheermaatregelen

Maatregel	Aantal keren genoemd
Vluchtheuvels en vluchtstroken	10
Extra maaidata/later maaien	9
Randenbeheer & slootkantenbeheer	3
Mozaïekbeheer	2
Zwarte sternpakket	2
Plas-dras	2

2.3.2 Individuele SAN pakketten

35 van de 61 ANV's (57%) sluiten individuele Programma Beheer pakketten af voor hun leden. 23 van hen sluiten ook collectieve gebiedspakketten af. Er zijn dus 12 ANV's die alleen individuele aanvragen voor Programma Beheer pakketten verzorgen. 24 ANV's geven aan ook SN aanvragen voor hun leden te begeleiden.

In het oosten verzorgen alle ANV's individuele aanvragen voor hun leden; in het noorden tweederde van de verenigingen en in het zuiden is dat de helft. In het westen vraagt minder dan eenderde van de verenigingen individuele pakketten voor de leden aan.

Het aantal leden waarvoor individuele beheerpakketten worden aangevraagd bedraagt 1106. De pakketten die door ANV's worden aangevraagd en het totaal aantal hectares staan vermeld in tabel 2.11.

De bijdrage van de ANV's aan het aanvragen van de individuele pakketten is in de meeste gevallen het invullen en opsturen van de aanvragen (32 ANV's). 22 ANV's organiseren inloopavonden en vijf ANV's geven aan keukentafelgesprekken te voeren of de leden van telefonisch advies te voorzien.

Tabel 2.11 Individuele SAN pakketten via ANV aangevraagd

Individuele beheerpakketten	Aantal ANV's	Totaal oppervlakte/lengte
Randenpakket	23	199 km
Botanische graslandpakket	23	1244 ha
Weidevogelpakket	18	481 ha
Landschapspakket	17	3356 km
Akkerpakket	4	13 ha
Overige pakketten*	9	1200 ha

*Vooral knotbomen, bergboeren en poelen genoemd

2.3.3 SAN-OS vergoeding

Iets meer dan de helft van de ANV's die de enquête invulden krijgen een SAN-OS vergoeding (zie *Kader 2.1* voor informatie over SAN-OS). Dit zijn 34 ANV's die alle collectieve gebiedspakketten afsluiten.

Kader 2.1 - SAN-OS regeling

ANV's kunnen vanaf 2000 (inwerkingtreding Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer, SAN) gebruik maken van de status van intermediaire contractpartner die zij volgens de SAN kunnen hebben. Door als collectief subsidie aan te vragen, verkregen zij een vergoeding uit de Regeling Organisatiekosten Samenwerkingsverbanden (ROS). Deze vergoeding dekt vooral de uitvoeringskosten die ANV's maken bij het aanvragen van SAN pakketten voor hun leden en de rapportage van de resultaten.

Vanaf 2004 is de ROS regeling gewijzigd in regeling Organisatiekosten Samenwerkingsverbanden (SAN-OS). De SAN-OS geeft een vergoeding voor de kosten die samenwerkingsverbanden maken voor het opzetten van een professionele organisatie van het agrarisch natuurbeheer. Iedere agrarische natuurvereniging die een collectieve SAN subsidie ontvangt, kan voor één tijdvak van 6 jaar SAN-OS subsidie aanvragen.

De SAN-OS vergoedt de volgende activiteiten:

- a) werving, aanvraagbegeleiding en administratie van SAN aanvragen
- b) kwaliteitsborging, monitoring en rapportage van SAN pakketten
- c) kennisbevordering, professionalisering en ecologische sturing
- d) draagvlak, samenwerking en promotie

De hoogte van de SAN-OS vergoeding wordt door zeven ANV's toereikend gevonden. 14 ANV's vinden de hoogte van de vergoeding net voldoende om de activiteiten die zij daarvoor uitvoeren te financieren. 15 ANV's vinden de SAN-OS vergoeding daarvoor ontoereikend. Opvallend is dat er hiervan 6 zich in Gelderland bevinden, 4 in Friesland en 3 in Zeeland (op

een totaal van respectievelijk 11, 8 en 5 respondenten in deze provincies is dat tussen de 50-60%). In de andere provincies wordt dit probleem dus niet of nauwelijks genoemd. 8 ANV's geven aan hierover geen mening te hebben.

Slechts vijf van de 34 ANV's weet hoe zij na zes jaar de activiteiten zullen bekostigen zonder de SAN-OS vergoeding. ANV's hopen andere inkomsten te verkrijgen zoals verhoogde contributies, sponsoring over andere overheidssubsidies. Enkele geven aan dat zij dan genoodzaakt zijn te stoppen met hun activiteiten.

2.4 Rol ANV bij de uitvoering van het Programma Beheer

2.4.1 Promotie en werving Programma Beheer

De meerderheid van de ANV's (43) doet aan promotie van het Programma Beheer. Dit is 70% van het totaal aantal ANV's dat de enquête heeft ingevuld. Gezien de eerdere opmerkingen ten aanzien van representativiteit willen we ook hier vermelden dat dit waarschijnlijk een hoger percentage is dan in werkelijkheid. Vooral de verenigingen die niet of weinig met Programma Beheer te maken hebben zullen naar alle waarschijnlijkheid ook minder snel de enquête hebben teruggestuurd.

De activiteiten die ANV's ontplooiën om Programma Beheer te promoten zijn:

- Op aanvraag keukentafelgesprekken voeren (34 ANV's)
- Informatieavonden organiseren (31 ANV's)
- Versturen van brochures en folders (17 ANV's)
- Op eigen initiatief keukentafelgesprekken voeren (15 ANV's)
- Aandacht voor PB in cursus (8 ANV's)
- Andere activiteiten die genoemd zijn: open dagen, excursies, stand op evenementen, nieuwsbrief en website.

2.4.2 Cursussen

31 ANV's geven cursussen aan hun leden (waarvan 23 ook collectieve gebiedscontracten afsluiten). De meeste ANV's (27) verzorgen vrijwillige cursussen voor hun leden; vijf ANV's geven verplichte cursussen.

Bij de meeste ANV's (24) worden de cursussen met externe adviseurs gevuld. Vier ANV's verzorgen de cursus helemaal zelf en drie ANV's organiseren maken zowel gebruik van externe adviseurs als eigen inbreng.

De deskundigen die worden ingeschakeld bij een cursus werken bij verschillende organisaties (tabel 2.12).

Tabel 2.12 Deskundigen die ingeschakeld worden bij cursus

Organisatie	Aantal keren genoemd
Provinciale Stichting Landschapsbeheer	9
BoerenNatuur	4
NPN Oost en West	2
AOC (Agrarisch Onderwijs Centrum)	2
PTC (Praktijkcentrum – <i>agrarisch</i>)	2

Het aantal cursisten dat in 2005 aan een cursus heeft deelgenomen bedraagt in totaal 781. Het gemiddelde aantal cursisten per ANV is 25. 3 van de 31 ANV's hebben in 2005 geen cursus gegeven.

2.4.3 Monitoring van resultaten

32 ANV's voeren extra inventarisaties uit naar de resultaten van het Programma Beheer, naast de verplichte monitoring. Hiervan sluiten 29 ANV's ook collectieve contracten af. De meeste ANV's gebruiken hiervoor meerdere methoden:

- Vastleggen weidevogelgegevens (29 ANV's)
- Vastleggen plantensoorten (15 ANV's)
- Schouwcommissie die in het veld de resultaten bekijkt (12 ANV's)
- Externe monitoring (3 ANV's)

Wat wordt er geïnventariseerd? Bij de meeste ANV's (29) is dat het aantal weidevogelnesten. Daarnaast wordt door 17 ANV's ook het aantal weidevogels bijgehouden. 16 ANV's inventariseert het aantal uitgekomen legsels en 6 ANV's leggen het aantal vliegvlugge jongen vast.

Als we kijken naar het aantal inventarisaties dat ANV's uitvoeren dan zien we het volgende beeld:

- 1 inventarisatie: 4 ANV's
- 2 inventarisaties: 12 ANV's
- 3 inventarisaties: 8 ANV's
- 4 en meer inventarisaties: 7 ANV's
- Onbekend: 1 ANV

Vooraf in het noorden is men actief met inventarisaties. Maar liefst 13 van de 15 ANV's doen een of meerdere inventarisaties. Dit geldt ook in het westen waar 11 van de 14 ANV's inventarisaties uitvoeren. In het oosten en zuiden is het aantal verenigingen dat inventarisaties uitvoert gering. In het oosten voeren slechts 5 van de 16 ANV's inventarisaties uit en in het zuiden is dat 2 van de 16. Dit is logisch omdat de meeste collectieve contracten in het westen en noorden worden uitgevoerd.

2.4.4 Resultaatbeloning

19 ANV's doen aan resultaatbeloning, 17 daarvan zijn ANV's die ook collectieve gebiedscontracten afsluiten. Vooral in het westen (11 ANV's) wordt aan resultaatbeloning gedaan. Het overgrote deel van de ANV's die aan resultaatbeloning doen is opgericht van 1995 tot en met het jaar 2000 (16 van de 19 ANV's).

Resultaatbeloning gebeurt bij 17 ANV's via uitbetaling per nest. 12 ANV's betalen uit per (indicator) soort. Andere methoden die worden genoemd zijn een puntensysteem op basis van zeldzaamheid of op basis van beheervorm.

De controle vindt met name plaats door veldmedewerkers/controleurs, soms als vrijwilliger of lid van de ANV. Bij twee ANV's vindt externe controle plaats.

2.4.5 Kuikenbescherming

33 ANV's nemen beschermende maatregelen om de overlevingskansen van kuikens te vergroten. 27 van deze ANV's sluiten ook collectieve gebiedscontracten af. Vooral in het noorden en westen wordt aan kuikenbescherming gedaan. De maatregelen die zij hebben genoemd staan in tabel 2.13. Deze vallen deels onder het Programma Beheer en deels niet.

Tabel 2.13 Maatregelen kuikenbescherming

Kuikenbescherming	Aantal keren genoemd	Financiering
Vliegende vluchtheuvels & stroken	11	Programma Beheer
Flexibele maaidata (extra uitgesteld)	10	Geen
Mozaïekbeheer (opstellen plan)	6	Geen
Markeren nesten	3	Programma Beheer
Inzet & samenwerking vrijwilligers	3	Geen
Vliegende hectares	2	Provinciale regeling Friesland

2.4.6 Ecologische sturing

22 ANV's hebben een eigen beleid om te sturen op natuurresultaat en/of om aanvragen van leden ecologisch te toetsen. 16 van deze ANV's sluiten ook collectieve gebiedscontracten af. De ANV's die ecologische sturing toepassen bevinden zich vooral in het westen (11) en noorden (6). De aanvragen worden beoordeeld door (bij helft van ANV's door meer dan 1 orgaan):

- Bestuur (13 ANV's)
- Werkgroep (5 ANV's)
- Externe adviseurs (8 ANV's)
- Ecologische toetsingscommissie (5 ANV's)
- Gemeente (1 ANV)
- Veldmedewerkers (1 ANV)

In de meeste gevallen (17 ANV's) worden agrariërs in gebieden met hoge potentie actief benaderd om deel te nemen aan zware pakketten. Elf ANV's stellen gebiedsplannen op voor mozaïekbeheer van weidevogels. Negen ANV's wijzen locaties af met weinig potentie en vier ANV's geven aan grote oppervlakten eenvormig beheer af te wijzen.

Het aantal maatregelen dat ANV's nemen om ecologische sturing toe te passen is gevarieerd:

- 1 maatregel: 6 ANV's
- 2 maatregelen: 8 ANV's
- 3 maatregelen: 7 ANV's

2.4.7 Inzet vrijwilligers

32 ANV's zetten vrijwilligers in bij de uitvoering van Programma Beheer overeenkomsten. 26 van deze ANV's sluiten ook collectieve gebiedsovereenkomsten af.

In totaal worden ruim 1000 vrijwilligers ingezet. Bij al deze ANV's (32) worden vrijwilligers ingeschakeld voor het zoeken en markeren van weidevogelnesten. 18 ANV's schakelen ook vrijwilligers in voor het inventariseren van vogels. 7 ANV's zetten vrijwilligers in voor het inventariseren van planten.

2.4.8 Deelname aan Provinciaal Natuurplan

20 ANV's zijn betrokken geweest bij het opstellen van een provinciaal gebiedsnatuurplan, 12 van deze ANV's sluiten collectieve gebiedscontracten af. De meeste ANV's hebben gebruik gemaakt van inspraakrondes en meegedacht over het plan.

2.4.9 Overige activiteiten

De ANV's is ook gevraagd naar de andere activiteiten die zij onderneemt om kennis toegankelijk te maken voor haar leden (zie tabel 2.14).

Tabel 2.14 Activiteiten om kennis toegankelijk te maken

Activiteiten	Aantal ANV's	%
Nieuwsbrief	39	64
Bedrijfsbezoeken	25	41
Website	21	34
Inhuren adviseurs	21	34
Werkgroep	17	28
Vrijwillige natuurkenners	17	28
Demodagen	11	18
Cursussen, lezingen, thema-avonden	10	15
Demobedrijf	8	13
Vaste ecologische medewerkers	6	10

20 ANV's geven aan dat zij in het kader van het Programma Beheer nog andere activiteiten uitvoeren zoals: promotie van particulier natuurbeheer, aanleg nieuwe natuur, landschapsbeheer (poelen, heggen, knotwilgen), ganzenopvang en randenbeheer.

2.5 Perceptie resultaten weidevogels en planten

2.5.1 Resultaten inventarisaties

Aan de ANV's die extra inventarisaties uitvoeren (32) is gevraagd een beeld te geven van de resultaten wat betreft weidevogels en planten. De resultaten van de inventarisaties geven geen eenduidig beeld. Er worden zowel toenames als sterke dalingen gemeld in het aantal weidevogels. De dalingen worden door vier ANV's verklaard door toegenomen predatie door vossen en/of roofvogels (zie tabel 2.15).

Tabel 2.15 Resultaten uit inventarisatie weidevogels

Resultaten	Aantal keren genoemd
Toename	6
Gelijk	6
Afname/terugloop	9
Wisselend	2
Onbekend	1

Wat betreft de botanische resultaten worden door vijftien ANV's het aantal slootkant en akkerrand indicatoren bijgehouden. De resultaten van de botanische inventarisaties zijn overwegend positief (zie tabel 2.16).

Tabel 2.16 Resultaten uit inventarisatie planten

Resultaten	Aantal keren genoemd
Toename	13
Gelijk	1
Afname/terugloop	-
Wisselend	1
Onbekend	2

2.5.2 Perceptie van trends in weidevogeldichtheden

Alleen de 34 ANV's die collectieve pakketten aanvragen is gevraagd naar de ecologische effectiviteit van de pakketten en de maatregelen in vergelijking met het startjaar. De startdata van de ANV's en daarmee hun ervaring met de collectieve gebiedspakketten verschilt (zie tabel 2.17). In de periode 2003-2006 is een sterke stijging van het aantal ANV's dat collectieve contracten afsluit. 24 ANV's hebben voor verschillende jaren cijfers beschikbaar van de weidevogel- en plantentellingen. De jaren waarvan cijfers beschikbaar zijn hangen samen met het instapjaar.

Tabel 2.17 Start collectieve gebiedscontracten voor weidevogels

Start collectieve gebiedscontracten	Aantal ANV's
Voor 2000	7
2000-2002	8
2003-2005	16
2006	1
Totaal	32

De collectieve gebiedspakketten voor weidevogels hebben vier instapniveaus (25, 50, 75 of 100 broedparen per 100 hectare). De meeste ANV's (25) zijn ingestapt op het niveau dat ze al hadden. Vier ANV's hebben voor een hoger niveau gekozen. De deelname aan de verschillende instapniveaus is weergegeven in onderstaande tabel 2.18.

Tabel 2.18 Instapniveau weidevogelpakketten

Instapniveau weidevogelpakket (per 100 ha)	Aantal ANV's
25 paren	13
50 paren	7
75 paren	4
100 paren	4
Totaal	28

Bij circa de helft van de ANV's die meedoen aan collectieve weidevogelpakketten (17) zitten de dichtheden van het aantal weidevogels op het instapniveau, 3 ANV's zitten onder het instapniveau en 9 ANV's zitten er boven.

Omdat een groot deel van de ANV's nog maar een paar jaar bezig is met collectieve gebiedscontracten, kunnen zij nog moeilijk trends in weidevogelstanden waarnemen. De ANV's die dat wel kunnen geven een divers beeld. 9 ANV's geven aan dat de dichtheid van het aantal weidevogels in vergelijking met het instapjaar is toegenomen, 8 ANV's geven aan dat de dichtheid is afgenomen. Voor 7 ANV's is de dichtheid hetzelfde gebleven als het instapjaar.

We hebben ANV's gevraagd aan te geven wat redenen zijn voor de afname van de weidevogeldichtheid. Zij geven de volgende oorzaken op (het was mogelijk meerdere oorzaken op te geven):

- Problemen met predatoren (16 ANV's)
- Weersomstandigheden (4 ANV's)
- Te rigide beheermaatregelen (4 ANV's)
- Problemen met overzomerende ganzen (4 ANV's)
- Voorgeschreven beheermaatregelen zijn niet effectief (3 ANV's)
- Te weinig zwaar beheer (2 ANV's)
- Pakket ligt op de verkeerde plek (2 ANV's)
- Beheermaatregelen niet adequaat uitgevoerd (1 ANV)

Als belangrijkste reden voor afname van weidevogeldichtheid wordt unaniem predatie genoemd.

Als de collectieve gebiedspakketten dreigen niet te worden gehaald, geven de ANV's aan dat zij de volgende stappen ondernemen:

- Onderzoeken oorzaken
- Stimuleren zwaarder beheer, geven voorlichting & advies
- Vliegende hectares
- Flexibele maaidata
- Beheer/bejagen predatoren

Bij een aantal ANV's is de dichtheid juist toegenomen. Redenen die worden genoemd voor de toename van de weidevogeldichtheid zijn:

- Meer dan gemiddelde inzet van de agrariërs (18 ANV's)
- Mobiliseren vrijwilligers (14 ANV's)
- Pakket ligt op de goede plek (13 ANV's)
- Sturing door de vereniging op de locatie van pakketten (12 ANV's)
- Resultaatbeloning (9 ANV's)
- Schouwcommissie/controles in het veld (8 ANV's)
- Inzet van adviseurs (7 ANV's)
- Maatregelen en eisen van pakket zijn goed omschreven (4 ANV's)
- Voldoende zwaar beheer (4 ANV's)
- (Verplichte) cursussen (3 ANV's)
- Aanvullende financiering (bv adoptie) (2 ANV's)
- Samenwerking met onderzoekers (2 ANV's)
- Monitoring (2 ANV's)

De ANV's is gevraagd op welke wijze de resultaten van de beheermaatregelen verbeterd kunnen worden. Samengevat geven zij drie maatregelen:

1. Bejagen van predatoren (met name vossen & kraaien)
2. Mozaïekbeheer
3. Flexibeler pakketten (vliegende hectares, flexibele maaidata, etc.)

2.5.3 Trends in aantal soorten planten

Wat betreft de slootkantplanten blijken de ANV's een minder goed beeld te hebben van wat er gaande is. 15 ANV's geven aan dat het aantal soorten meer is geworden. 12 ANV's weten het niet en 2 ANV's geven aan dat het aantal soorten planten gelijk is gebleven.

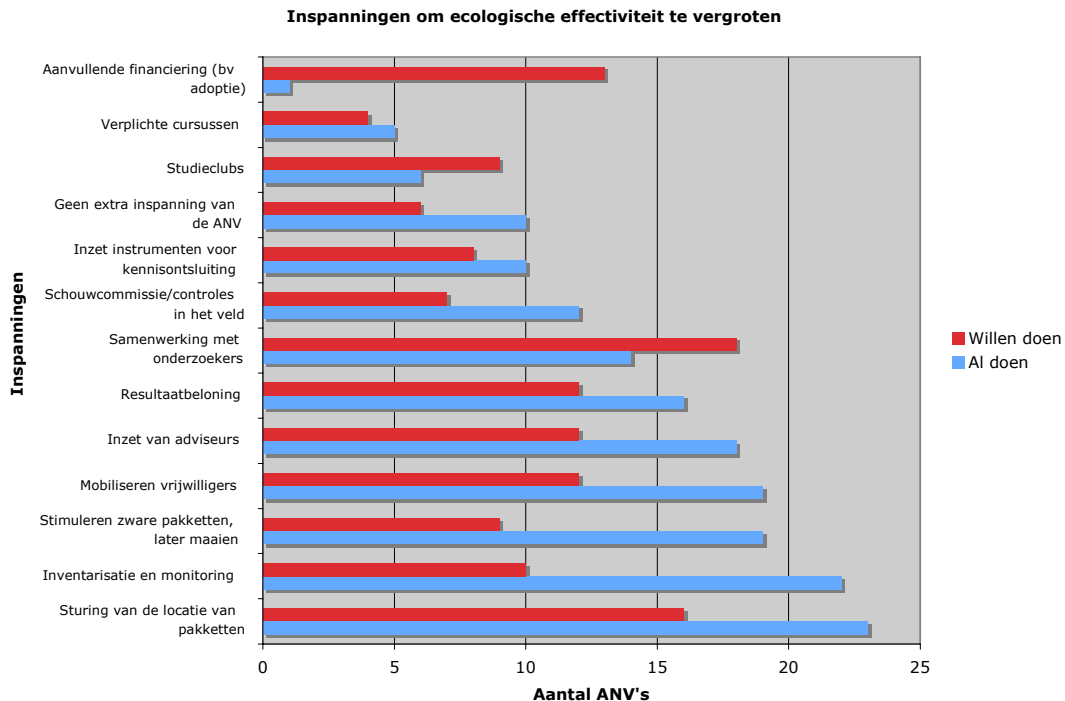
2.5.4 Natuurwaarden

Alle ANV's is gevraagd of de natuurwaarden in hun gebied de afgelopen vijf jaar zijn toegenomen of afgenomen. 32 ANV's geven aan dat de natuurwaarden zijn toegenomen. Drie ANV's geven aan dat deze zijn afgenomen en 6 ANV's zijn van mening dat de natuurwaarden zijn gelijk gebleven. 20 ANV's hebben hierover geen mening. Als belangrijkste redenen voor toename van de natuurwaarden worden genoemd:

- Gemotiveerde en betrokken agrariërs
- Meer deskundigheid en kennis bij agrariër en ANV over beheer
- Grotere oppervlakten onder beheer
- Meer beheer, meer pakketten

2.6 Vergroten ecologische effectiviteit

De ANV's is gevraagd of zij momenteel maatregelen nemen om de ecologische effectiviteit van de beheermaatregelen te vergroten (figuur 2.1).

Figuur 2.1 Inspanningen van ANV's om ecologische effectiviteit te vergroten

Sturing in de locatie van pakketten en inventarisatie en monitoring worden nu het meest toegepast om de ecologische effectiviteit van de Programma Beheer maatregelen te vergroten. Daarnaast is gevraagd welke maatregel ANV's het belangrijkste achten om ecologische resultaten te vergroten (tabel 2.19).

Het is opvallend dat resultaatbeloning en sturing van de locatie van pakketten als belangrijkste maatregelen worden gezien om de ecologische effectiviteit te vergroten. Resultaatbeloning wordt nu nog niet zo veel toegepast door ANV's maar wordt wel het belangrijkste geacht om de ecologische effectiviteit te vergroten. Daarnaast blijkt ook dat de inzet van adviseurs belangrijk wordt gevonden.

Tabel 2.19 Belangrijkste maatregelen volgens ANV's om ecologische effectiviteit te vergroten

Inspanningen om ecologische resultaten te vergroten	Belangrijkst
Resultaatbeloning	18
Sturing van de locatie van pakketten	17
Inzet van adviseurs	11
Stimuleren zware pakketten, later maaien	9
Studieclubs	7
Samenwerking met onderzoekers	6
Mobiliseren vrijwilligers	5
Aanvullende financiering (bv adoptie)	4
Inzet instrumenten voor kennisontsluiting	4
Inventarisatie en monitoring	3
Schouwcommissie/controles in het veld	3
Verplichte cursussen	3
Geen extra inspanning van de ANV	2

Bijdrage ANV aan het vergroten van de ecologische effectiviteit

De ANV's is gevraagd op welke wijze zij hebben bijgedragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer. 40 ANV's hebben diverse bijdragen genoemd die we hieronder hebben geclusterd.

ANV's dragen bij aan:

- vergroten motivatie en betrokkenheid van agrariërs (13 ANV's)
- begeleiden agrariërs in uitvoering agrarisch natuurbeheer (9 ANV's)
- bewustwording bij agrariërs over het belang van agrarisch natuurbeheer (9 ANV's)
- kennisverspreiding en -uitwisseling en brengt mensen samen (8 ANV's)
- samen met leden maatregelen nemen om kwaliteit van het agrarisch natuurbeheer te verbeteren (8 ANV's).

Aanbevelingen aan Ministerie van LNV om ecologische effectiviteit te vergroten

De ANV's is gevraagd op welke wijze het Ministerie van LNV de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer kan vergroten. Zij hebben in de enquête een groot aantal suggesties gedaan. Deze hebben we geclusterd in de volgende aanbevelingen.

- Opzetten goed systeem van resultaatbeloning (21 ANV's)
 - Voldoende, stimulerende, hogere beloning.
 - Meer flexibiliteit.
 - Voorstellen: beloning gericht op prestatie en pullen, streven naar kwaliteit, inzet, biodiversiteit.
- Flexibele pakketten/maatwerk (12 ANV's)
 - maatregelen afstemmen op gebiedskenmerken zodat per gebied meer maatwerk kan worden geleverd.
- Continuïteit beleid: (6 ANV's)
 - Duidelijkheid voor de lange termijn qua vergoedingen, pakketten.
- Vereenvoudiging regelgeving (10 ANV's)
 - Regelgeving vereenvoudigen (aanvragen eenvoudiger laten verlopen). Meer overleg met ANV's of meer taken bij ANV leggen.
- Kennis uit de praktijk opdoen (6 ANV's)
 - Meer contact onderhouden met ANV's en boerenpraktijk.

De flexibiliteit van pakketten is redelijk groot, met name in de keuze van de verschillende beheervormen. Waar de flexibiliteit vergroot zou kunnen worden is bijvoorbeeld in het introduceren van de mogelijkheid dat er vroeger of juist later kan worden gemaaid, wanneer er geen weidevogel(jongen) aanwezig zijn of wanneer die er juist wel zijn. Ook aanvullende maatregelen zoals verjagingsmethoden voor pullen voor het maaien (vlaggen) of maaimethodes (van binnen naar buiten) zijn nu niet mogelijk in de huidige pakketten.

3 Resultaten ANV koepels

3.1 Inleiding

Naast het bevragen van de ANV's middels een enquête is ook bij een viertal vertegenwoordigers van de regionale ANV koepels nagegaan op welke wijze zij bijdragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer. De regionale koepels in het noorden, westen, oosten en Limburg zijn onderdeel van Natuurlijk Platteland Nederland (NPN). NPN is een zelfstandige organisatie die formeel los van LTO opereert, maar voor veel zaken optreedt als vakgroep agrarisch natuurbeheer. In NPN werken de volgende vier koepels van ANV's samen:

- BoerenNatuur – Groningen, Friesland, Drenthe en Flevoland
- Natuurlijk Platteland Oost – Overijssel, Gelderland en Oost-Utrecht
- Natuurlijk Platteland West – Noord-Holland en Zuid-Holland en West-Utrecht
- Natuurlijk Platteland Limburg – Limburg

Het bestuur van NPN wordt gevormd door de vertegenwoordigers van deze vier regionale koepelorganisaties. Bij deze organisaties zijn in totaal 123 lokale ANV's aangesloten.

In Noord-Brabant en Zeeland worden de belangen van de ANV's behartigd door de Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (ZLTO). De ZLTO neemt als adviseur deel aan de bestuursvergaderingen van NPN, evenals een vertegenwoordiger van de LTO Nederland. De ANV's in Zeeland en Brabant (27) zijn ondergebracht bij de vakgroep verbreding van de ZLTO. Agrarisch natuurbeheer wordt integraal meegenomen in de belangenbehartiging door de ZLTO.

Begin augustus zijn telefonische interviews afgenomen met:

- Nerus Sytema van BoerenNatuur
- Jos Roemaat van Natuurlijk Platteland Oost
- Wico Dieleman van de ZLTO
- René Klein van Natuurlijk Platteland West

3.2 Ondersteuning van ANV's door de (regionale) koepel

3.2.1 De activiteiten van de koepels

De ANV's worden ondersteund door de koepels door middel van:

- Kennisuitwisseling
- Professionalisering
- Brug tussen praktijk en beleid

Kennisuitwisseling

De kennisuitwisseling vindt op allerlei niveaus en op allerlei manieren plaats. Zo spelen de regionale koepels een actieve rol in het uitwisselen van kennis tussen de ANV's in de regio en vervullen zij daarnaast een coördinerende en intermediaire rol in kennisuitwisseling op landelijk niveau tussen NPN en andere spelers (overheden, Landschapsbeheer, etc).

Er zijn diverse manieren waarop kennisuitwisseling plaatsvindt, namelijk tijdens bijeenkomsten (van themagroepen), via cursussen (al dan niet uitbesteed aan adviesbureaus), symposia met gastsprekers, excursies, nieuwsbrieven en via de helpdesk van de NP koepel (e-mail of telefoon).

De koepels spelen vooral een rol in het verspreiden van praktische kennis over natuur- en landschapsbeheermaatregelen, het meten en rapporteren van natuurkwaliteit, het verbeteren van de organisatie en nieuwe thema's zoals toegankelijkheid en recreatie. Daarnaast ondersteunen zij de ANV's met de implementatie van het Programma Beheer beleid door middel van een helpdesk, cursussen en nieuwsbrieven.

Professionalisering

Een van de aandachtspunten van de laatste jaren is professionalisering van ANV's: het opzetten van een gedegen organisatie om de toenemende taken en verantwoordelijkheden in het agrarisch natuurbeheer te kunnen dragen. De koepels bieden bestaande ANV's hulp in het opstellen van een visie en doelstellingen, advies in financiering en het opzetten van een degelijk bestuur.

Brugfunctie

De koepels fungeren vaak als een brug tussen beleid en praktijk. NPN heeft zitting in de technische werkgroep van het Programma Beheer. Daarnaast worden de regionale koepels vaak in provinciaal overleg betrokken. De koepel speelt een belangrijke rol in de belangenbehartiging naar LNV. Als het bijvoorbeeld gaat om deelname rond Programma Beheer dan bouwen zij mee aan zinvolle en werkbare regelingen. Dit dient een tweezijdig doel. Aan de ene kant wordt het ministerie geholpen met het behalen van haar (hectare)doelen, omdat een zinvolle en werkbare regeling beter aansluit op de praktijksituatie bij ANV's en dus meer deelname oplevert. Aan de andere kant worden de verenigingen geholpen om de regeling praktisch en uitvoerbaar te maken op basis van goed inpasbare maatregelen.

De positie van de koepel(s) is niet altijd even makkelijk. Enerzijds zijn ze de belangenbehartiger voor de ANV's, en proberen daarom de regelingen zo inpasbaar mogelijk voor de bedrijfsvoering te maken, anderzijds hebben zij ook, op de lange termijn, belang bij ecologisch effectieve pakketten. De beweging naar zo inpasbaar mogelijke pakketten, waardoor zo veel mogelijk boeren kunnen meedoen, heeft ertoe geleid dat zij met succes bij LNV hebben gepleit voor het opnemen van louter nestbeschermingspakketten in de collectieve pakketten en een ontkoppeling met zwaarder beheer (later maaien). Het resultaat is een belangrijke toename van de deelname aan de collectieve pakketten, maar relatief minder deelname aan de zware, vaak effectievere, pakketten. De keerzijde van de medaille is dat door de afnemende weidevogelpopulaties LNV een ommezwaai heeft gemaakt en de nestbeschermingspakketten heeft gesloten. Hier wrekt zich de positie van NPN: enerzijds belangenbehartiger en anderzijds moeten de pakketten resultaten opleveren.

3.2.2 Beoordeling van de activiteiten

Relatie met ANV's

De koepels zijn over het algemeen tevreden over het contact met de ANV's. Er wordt gesproken over een goede en open communicatie. Ook vinden de koepels dat zij dichtbij de praktijk staan hoewel er soms het gevoel is dat er meer speelt bij ANV's, maar dat het lastig is dat bij te houden. Belangenbehartiging en stroomlijnen van regelingen kost soms zoveel tijd dat koepels regelmatig het gevoel hebben dat ze niet genoeg kunnen doen voor de ANV's (zie kader 3.1).

Kader 3.1 Beoordeling koepels door ANV's

In de enquête is ANV's gevraagd een beoordeling te geven van het werk van hun koepel. De meeste ANV's (38) zijn tevreden met de steun die zij van hun koepel ontvangen, 13 niet. De tevredenheid wordt toegelicht met opmerkingen als:

- Zij leveren kennis en stimuleren uitwisseling
- Verstand van weidevogelbeheer
- Gerichte steun op praktische vragen
- Goede vertegenwoordiging naar de overheid

De ANV's die aangeven ontevreden te zijn geven vooral aan dat zij de ondersteuning te gering vinden of dat de koepel te weinig concrete resultaten heeft geboekt.

Relatie met beleid

Het contact met beleidsorganisaties wordt door de vertegenwoordigers van de koepels over het algemeen als positief ervaren. Het overleg met provincie en overheid verloopt meestal goed. Het is duidelijk wie voor welke zaken benaderd moet worden. Een negatieve kant van het contact dat wordt genoemd is dat besluiten over Programma Beheer af en toe toch worden genomen zonder de koepels op de hoogte te stellen. Een van de koepels noemt het beleid soms wisselvallig en onberekenbaar.

Het papierwerk dat komt kijken bij het Programma Beheer en de jaarlijkse wijzigingen die moeten worden doorgevoerd, maken het voor de koepels niet eenvoudig om hun werk goed te doen. De tijd die hieraan besteed wordt, gaat ten koste van de kwaliteit van het overige werk.

Een aantal vertegenwoordigers van de koepels gelooft dat hun draagvlak onder ANV's verminderd doordat zij soms teveel moeten bezig houden met werk dat niet direct zichtbare resultaten oplevert zoals administratie.

3.3 SAN-OS gelden: ontvangsten & besteding

Sommige koepels kunnen SAN-OS gelden ontvangen via de ANV's. Dit gebeurt op verschillende manieren: in de vorm van een vaste contributie of het afdragen van een deel van de SAN-OS gelden naar het aantal hectares van het werkgebied van een ANV. Twee NPN koepels hebben al een regeling getroffen met de ANV's en één NPN koepel is een contributiesysteem aan het ontwikkelen.

ZLTO ontvangt geen SAN-OS gelden van de ANV's. Volgens de ZLTO vertegenwoordiger worden in het werkgebied van ZLTO nauwelijks SAN-OS gelden aangevraagd. Vooral omdat bij ANV's van beperkte omvang het bedrag niet opweegt tegen het werk dat ervoor moet worden gedaan.

De ontvangen SAN-OS gelden worden besteed aan bestuurskosten, organisatiekosten, verzorging van communicatie en informatieoverdracht.

3.4 Inschatting van de ecologische effectiviteit

Algemeen beeld

Een goed beeld van de ecologische effectiviteit van maatregelen ontbreekt bij de koepels. Daarvoor worden verschillende redenen aangedragen:

- Het ontbreken van een uniforme monitoring. Er is een bestaande monitoringsplicht voor bepaalde onderdelen (weidevogels) van Programma Beheer, maar ANV's voeren ook op hun eigen manier monitoringsactiviteiten uit. Een voorbeeld is het bijhouden van het aantal weidevogelnesten. Het broedsucces (aantal vliegvlugge jongen) wordt vrijwel nooit bepaald.
- We merken hierbij op dat de verplichte 3-jaarlijkse monitoring van weidevogels te weinig is om snel te kunnen inspelen op de resultaten van het beheer en het beheer zonnodig aan te passen. Ook zou voor meer dan alleen weidevogels gemonitord moeten worden (m.n. slootkantplanten).
- Het ontbreken van resultaatmetingen. We merken op dat in veel gevallen de resultaten van het beheer niet worden gevolgd. In die gevallen dat wel gegevens worden vastgelegd, wordt daar meestal te weinig mee gedaan. Zo worden de weidevogelgegevens wel vaak bijgehouden, maar kan er geen populatieontwikkeling worden geschetst, omdat er geen systematiek is om dit op een verantwoorde manier te doen. Bij resultaatbeloning voor slootkantplanten worden wel gegevens vastgelegd over het aantal indicatorsoorten, maar met deze resultaten wordt weinig tot niets gedaan.

De koepels signaleren dat soms maatregelen worden genomen in gebieden die landschappelijk niet geschikt blijken voor bepaalde ecologische doelen, omdat geen ecologische sturing plaatsvindt. De ecologische effectiviteit is dan gering. De koepels geven hier dus aan dat de ecologische sturing door ANV's verbeterd kan worden.

Weidevogels en planten

Zoals eerder al aangegeven bevinden de weidevogelgebieden zich vooral in het noorden (werkgebied BoerenNatuur) en westen (werkgebied NP West) van Nederland. De koepels van ZLTO en NP Oost hebben in hun werkgebied minder te maken met (collectief) weidevogelbeheer.

BoerenNatuur is positief over de weidevogelresultaten in het weidevogelproject met mozaïekbeheer. Over de resultaten van het collectieve weidevogelbeheer zijn ze positief. NP West bestempeld 2006 in het algemeen als een goed jaar door het gunstige voorjaarsweer. De afgelopen jaren zijn wisselend succesvol of niet, afhankelijk van het gebied.

Succesfactoren die positieve invloed uitoefenen op weidevogeldichtheden zijn volgens BoerenNatuur en NPN West:

- mozaïekbeheer in het voorbeeldproject in Noord-Nederland,
- grote inzet & sterke motivatie boeren,
- vakkundigheid,
- rust in het gebied,
- gebiedsdekkende aanpak,
- gunstig voorjaarsweer (in 2006: goede overleving jonge weidevogels).

Faalfactoren die een negatieve invloed uitoefenen op de weidevogeldichtende zijn:

- predatie,
- storingsfactoren zoals recreatie en verkeer,
- intensief landgebruik,
- vermindering openheid van graslanden door bosjes, bomen, riet.

De koepels hebben geen of beperkt zicht op botanische resultaten. ANV's met resultaatbeloning geven de resultaten niet door en koepels vragen er niet of beperkt naar. Ook geldt er geen monitoringsplicht vanuit Programma Beheer voor botanische resultaten.

Diversiteit ANV's & kenmerken die van invloed zijn op het ecologische succes

De vertegenwoordigers van de koepels is gevraagd of en zo ja welke kenmerken ANV's hebben die betere ecologische resultaten behalen. Dit blijkt een lastige vraag en harde conclusies over ANV's die het beter zouden doen worden niet getrokken, maar er worden wel factoren genoemd die van invloed zijn op een succesvol beheer.

Zo geven twee koepels aan dat een groot deel van het ecologische succes van een ANV te maken heeft met de menselijke kwaliteiten. Succesvolle eigenschappen zijn het goed kunnen adviseren en stimuleren/enthousiast maken van leden en agrariërs. Een actieve instelling, organisatietalent, durf tonen en in onderhandelingen stevig in je schoenen staan, zijn ook ingrediënten voor betere prestaties.

Daarnaast is (ecologische) kennis van het gebied een belangrijke factor. Deze kennis maakt ecologische sturing mogelijk zodat het juiste pakket op de juiste plaats kan komen. Het is, volgens de koepelvertegenwoordigers, echter te voorbarig om te concluderen dat dit altijd leidt tot betere resultaten omdat allerlei andere (onbekende) factoren in een gebied ook invloed hebben op het resultaat.

Verder is de grootte van een ANV genoemd als mogelijke factor die bijdraagt aan succesvol beheer. Grote ANV's zouden meer tijd hebben om zich in te zetten voor ecologische resultaat, omdat het werk over meer mensen kan worden verdeeld. Door de jaarlijkse wijzigingen vanuit het beleid is heel wat mankracht nodig om veranderingen door te kunnen voeren. Grote verenigingen lijken hiervoor wat meer veerkracht te hebben.

Leeftijd van de ANV als onderscheidende factor wordt twee keer genoemd. Oudere ANV's zouden meer kennis, visie en doelstellingen hebben. Een andere koepelvertegenwoordiger geeft echter aan dat persoonlijke kwaliteiten van de bestuursleden van een ANV belangrijker zijn voor de ecologische resultaten dan leeftijd van de vereniging.

Ten slotte wordt geconstateerd dat je als ANV voor een deel overgeleverd bent aan gebiedsfactoren, die ook mede het ecologische succes van het werkgebied bepalen.

De vertegenwoordigers is ook gevraagd of wat betreft de ecologische resultaten onderscheid kan worden gemaakt in individuele en collectieve pakketten. De meeste koepels kunnen de resultaten van individuele pakketten niet goed beoordelen. Botanisch beheer gebeurt vaak individueel, maar is wel afhankelijk van de geschiktheid van het gebied. Wat betreft weidevogelbeheer lijken collectieve pakketten meer resultaat te gaan boeken. Zorgpunt hierbij is echter dat wanneer een agrariër niet tot overeenstemming kan komen met de ANV op eigen initiatief een individueel pakket kan aanvragen.

3.5 Het vergroten van de ecologische effectiviteit

Activiteiten van de koepels

De vertegenwoordigers van de koepels is gevraagd op welke wijze zij bij kunnen dragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit van Programma Beheer. Zij geven hiervoor de volgende maatregelen:

- Intensievere kennisuitwisseling en het delen van ervaringen; met name wat betreft projectresultaten zoals mozaïekbeheer en slootkantbeheer projecten.
- Meer monitoring van resultaten en toetsing van maatregelen. Twee koepels noemen het opzetten van een monitoringsprogramma. Belangrijk doel is het uniform monitoren, zodat gebieden en verschillende jaren beter met elkaar kunnen worden vergeleken.

- Bevorderen van ecologische sturing. Er wordt voorgesteld om eerst een ecologische toetsing te laten plaatsvinden als middel om de uitvoer van het agrarisch natuurbeheer op de juiste locaties te bevorderen (bijv. geen toestemming voor weidevogelbeheer op percelen langs bos; alleen slootkantbeheer langs de bredere sloten).
- Een meer gebiedsgerichte aanpak.

Aanbevelingen voor LNV

De vertegenwoordigers van de koepels doen de volgende aanbevelingen voor het Ministerie van LNV die bij kunnen dragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit:

- Collectieve uitvoering van pakketten moet eenvoudiger kunnen, bijvoorbeeld via 1 loket.
- Binnen een collectief weidevogelgebied zouden individuele aanvragen niet mogelijk moeten zijn, omdat dit de gebiedsaanpak belemmerd.
- Minder regelingen en jaarlijkse wijzigingen in subsidies, inschrijvingen zorgen dat er meer tijd overblijft voor andere taken van de koepels. Het draagvlak onder ANV's wordt door de jaarlijkse onzekerheid aangetast.
- Vergoedingen zijn nu minimaal en stimuleren weinig. Meer zekerheid voor de lange termijn is ook gewenst.

De provincies gaan het werk van LNV voor een deel overnemen. Dat wordt aan de ene kant als positief ervaren, omdat de provincie dichtbij de regio staat, maar andere kant is het afwachten of het contact net zo goed is als met LNV. Het contact en communicatie met LNV wordt nu over het algemeen als positief ervaren.

4 Analyse en discussie

In het voorgaande hoofdstuk zijn de resultaten van de enquête gepresenteerd. In dit hoofdstuk zullen we de resultaten bespreken en nagaan in hoeverre ecologische effectiviteit verbeterd kan worden met de aanbevelingen die door ANV's en hun koepels worden aangedragen.

Daarnaast zullen we ook een aantal verdiepingsslagen uitvoeren om betere handvaten te hebben voor het begrijpen van variatie in de activiteiten van ANV's en het doen van aanbevelingen om de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer te vergroten. Deze zullen we in paragraaf 4.3 verder uitwerken.

4.1 Beschouwing ecologische effectiviteit

De maatregelen die de ANV's nemen hebben we onderverdeeld in directe en indirecte maatregelen (tabel 4.1). Van de indirecte maatregelen verwachten we dat de inzet van ecologische medewerkers de effectiviteit van het beheer sterk kan verbeteren. Deze kunnen sturing geven aan de locatie van het beheer, een ecologische toetsing dus, wat de kans op resultaat sterk verbeterd. Gezien het zeer beperkt aantal ANV's die ecologische medewerkers hebben (10%) is hier grote winst te behalen. Ook schouwcommissies kunnen deze rol vervullen, waarbij tegelijkertijd de resultaten worden bekeken en bediscussieerd. Ecologische sturing, genoemd bij de directe maatregelen, komt bij 36% van de ANV's voor, wat betekent dat ook op andere manieren ANV's hier invulling aan geven (via bestuur, commissies e.d.). Bij tweederde van de ANV's vindt deze sturing nog niet plaats. Hier kan een belangrijke winst worden geboekt.

Tabel 4.1 Overzicht van directe en indirecte maatregelen

Maatregelen die naar verwachting bijdragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit	ANV Totaal N = 61	
	Aantal	%
Indirecte maatregelen		
Cursussen	31	51
Bedrijfsbezoeken/excursies	25	41
Inzet vrijwillige natuurkenners	17	28
Schouwcommissies	12	20
Inzet ecologische medewerkers	6	10
Directe maatregelen		
Inzet vrijwilligers	32	52
Ecologische sturing	22	36
Resultaatbeloning	19	31
Stimuleren later maaien	19	31

Van de directe maatregelen komt de inzet van vrijwilligers het meeste voor (52%). Vrijwilligers spelen de belangrijkste rol bij het weidevogelbeheer. Zij zorgen voor het zoeken en markeren van nesten, en het eventueel plaatsen van nestbeschermers. Dit sluit goed aan bij de populariteit van de nestbeschermingspakketten in de collectieve contracten. Op 80% van de oppervlakte onder beheer vindt nestbescherming plaats. Recent is aangetoond dat het effect van nestbescherming niet altijd positief is (zie Predatieonderzoek). Door het grote aantal predatoren in sommige gebieden, veroorzaakt nestbescherming extra predatie. Zaak is hier in de gebieden scherp op te letten en waar dit verschijnsel optreedt het zoeken van nesten tot

een minimum te beperken. Ook kan scherper een keuze worden gemaakt waar nestbescherming direct zinvol is (op bijv. beweidde percelen, akkerbouwpercelen!) en waar niet (op percelen met uitgestelde maaidatum). Dit maakt echter het verzamelen van uniforme gegevens wel complexer.

In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat in een graslandgebied alléén nestbescherming niet effectief zal zijn. Er wordt dan niet voldaan aan het creëren van een ideale mix van maatregelen, zoals dat in het mozaïekbeheer gerealiseerd zou moeten zijn. In akkerbouwgebieden kan nestbescherming daarentegen wel effectief zijn. Soorten die met nestbescherming worden 'bediend', namelijk kievit en scholekster, kunnen met alleen het beschermen van hun nest overleven; hun pullen hebben akkerbouwpercelen, beweid of kort grasland nodig en zijn niet afhankelijk van lang gras zoals bijvoorbeeld gruttopullen.

Resultaatbeloning is ook een krachtig middel om de ecologische effectiviteit te bevorderen. De deelnemers worden jaarlijks geconfronteerd met de resultaten van hun beheer en zullen daardoor eerder stilstaan bij aanvullende maatregelen en advies inwinnen, wanneer de resultaten tegenvallen. Resultaatbeloning vindt nu alleen plaats bij ANV's in het westen van het land. Het zou gunstig zijn wanneer meer verenigingen resultaatbeloning zouden oppakken.

De SAN-OS subsidie wordt door ANV's gebruikt om leden te motiveren tot deelname aan het Programma Beheer, de administratie te voeren van de SAN aanvragen en de resultaten van de afgesloten pakketten te monitoren. Daarnaast kunnen zij de subsidie inzetten voor het geven van cursussen en het toepassen van ecologische sturing. Daarmee wordt de SAN-OS deels gebruikt om de ecologische effectiviteit te vergroten: de (verplichte) monitoring geeft ANV de mogelijkheid om het beheer bij te sturen (maar slechts een keer in de drie jaar) en via cursussen en andere vormen van kennisoverdracht wordt het kennisniveau bij de deelnemers verhoogd wat kan leiden tot effectiever beheer.

Twee NPN koepels ontvangen momenteel SAN-OS gelden via de ANV's (circa €1,50 tot €2,- per ha). Eén NPN koepel is een contributiesysteem aan het ontwikkelen. ZLTO ontvangt geen SAN-OS gelden van de ANV's. De ontvangsten SAN-OS gelden worden door de koepels besteed aan bestuurskosten, organisatiekosten, verzorging van communicatie en informatieoverdracht.

4.2 Analyse van de resultaten

4.2.1 Algemeen

In deze paragraaf zullen we de resultaten uit de enquêtes tegen het licht houden van enkele verdiepingen. De verdiepingsslagen die we maken staan hieronder verder uitgewerkt.

Verdiepingsslag 1

Een hypothese is dat ANV's die collectieve gebiedscontracten afsluiten de meeste maatregelen nemen om de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer te vergroten. Zij zijn immers zelf verantwoordelijk voor de resultaten en zij kunnen de grootste invloed uitoefenen op hun leden. In de volgende paragraaf (4.2.2) zullen we hier verder op in gaan.

Verdiepingsslag 2

Het is mogelijk dat verenigingen die de meeste maatregelen nemen om de ecologische effectiviteit te vergroten, onderscheidend zijn van verenigingen die minder maatregelen nemen. Bijvoorbeeld omdat zij al langer bestaan, meer leden hebben of omdat zij betaalde krachten in dienst hebben. In paragraaf 4.2.3 gaan we verder in op de mogelijke verbanden tussen verenigingskenmerken en de maatregelen die zij nemen.

Verdiepingslag 3

Als laatste zullen we in paragraaf 4.2.4 dieper ingaan op de relatie tussen genomen maatregelen om de effectiviteit te vergroten, het wel of niet afsluiten van een collectief gebiedscontract en de invloed die deze maatregelen hebben op de trends in weidevogeldichtheden en aantal soorten planten zoals de ANV's die zelf beoordelen. Hierbij besteden we ook aandacht aan de oorzaken en mogelijke maatregelen die kunnen worden genomen om de ecologische effectiviteit te vergroten.

Hypothese 1

Collectieve gebiedscontracten leiden tot het nemen van meer maatregelen om de ecologische effectiviteit te vergroten.

Hypothese 2

Verenigingen die meer maatregelen nemen om de ecologische effectiviteit te vergroten hebben andere kenmerken/zijn onderscheidend.

Hypothese 3

Verenigingen die meer maatregelen nemen om de ecologische effectiviteit te vergroten en/of collectieve contracten afsluiten behalen betere resultaten.

Op basis van deze drie invalshoeken bespreken we welke rol verenigingen nu spelen en hun kenmerken en de identificatie van kritische succesfactoren van agrarische natuurverenigingen in het vergroten van ecologische effectiviteit binnen het Programma Beheer.

Deze zullen we in hoofdstuk 5 vertalen naar aanbevelingen voor beleid.

4.2.2 Profiel van ANV's met collectieve gebiedscontracten

Om een vergelijking te maken tussen ANV's met en zonder collectief contract, hebben we op basis van enkele achtergrondvariabelen een overzicht gemaakt van de gemiddelde scores (tabel 4.2).

Tabel 4.2 Overzicht van ANV's en achtergrondvariabelen

Achtergrondvariabelen	ANV met collectieve contracten (N=34)	ANV zonder collectieve contracten (N=27)	ANV Totaal (N=61)
Regio	Vooraf noorden en westen	Vooraf oosten en zuiden	Nvt
Oprichtingsjaar gemiddeld	1999	1999	1999
Ledenaantal gemiddeld	142	129	131
Burgerleden percentage	16% heeft burgerleden	21% heeft burgerleden	18% heeft burgerleden
Werkgebied gemiddeld	10.600 ha	15.600 ha	12.900 ha
Betaalde coördinator FTE gem.	0,4 FTE	0,14 FTE	0,28 FTE
Begroting gemiddeld	€ 86.000,-	€ 44.000,-	€ 68.000,-

Zoals al eerder aangegeven bevinden de ANV's met collectieve contracten zich vooral in het westen en noorden. Het blijkt dat er geen verschillen zijn in oprichtingsjaar. Het gemiddelde is voor ANV's met en zonder collectief contract gelijk, namelijk 1999. Het ledenaantal van ANV's met collectief contract is wat hoger dan het gemiddelde, maar loopt niet sterk uiteen. Datzelfde geldt voor het percentage burgerleden. Hierbij is wel opvallend dat het percentage burgerleden bij ANV's zonder collectieve contracten tot 5% hoger ligt. De verschillen tussen ANV's met en zonder collectieve contracten zitten in begroting en het aantal FTE's voor een

betaalde coördinator. ANV's met collectieve contracten hebben namelijk een hogere begroting en een groter aantal FTE in dienst. Er is geen relatie tussen FTE, begroting en grootte van het werkgebied gevonden.

Als we kijken naar de maatregelen die naar verwachting bijdragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit, dan zien we wel duidelijke verschillen tussen ANV's met en zonder collectieve contracten. De ANV's met collectieve contracten voeren vaker indirecte maatregelen uit zoals het geven van cursussen. Zij voeren ook vaker directe maatregelen uit zoals inzet van vrijwilligers en ecologische sturing (tabel 4.3).

Tabel 4.3 Overzicht van ANV's en maatregelen voor het vergroten van de ecologische effectiviteit

Maatregelen die naar verwachting bijdragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit	ANV Totaal N = 61		ANV met collectieve contracten N = 34		ANV zonder collectieve contracten N = 27	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Indirecte maatregelen						
Cursussen	31	51	23	68	9	33
Bedrijfsbezoeken/excursies	25	41	15	44	10	37
Inzet vrijwillige natuurkenners	17	28	14	41	3	11
Schouwcommissies	12	20	9	26	3	11
Inzet ecologische medewerkers	6	10	4	12	2	7
Directe maatregelen						
Inzet vrijwilligers	32	52	26	76	6	22
Ecologische sturing	22	36	16	47	6	22
Resultaatbeloning	19	31	17	50	2	7
Stimuleren later maaien	19	31	16	47	3	11

De verschillen tussen ANV's met en zonder collectieve contracten zijn vooral groot op de volgende maatregelen (figuur 4.1):

- Inzet vrijwilligers (verschil 54%)
- Resultaatbeloning (verschil 43%)
- Stimuleren later maaien (verschil 35%).

Het blijkt dus dat het afsluiten van collectieve contracten leidt tot het nemen van meer maatregelen die niet direct uit het Programma Beheer worden betaald, maar wel een positieve invloed kunnen hebben op het vergroten van de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer.

Tabel 4.4 Overzicht van aantal maatregelen per ANV

Uitvoering aantal maatregelen per ANV	Aantal ANV's	ANV met collectieve contracten N = 34	ANV zonder collectieve contracten N = 27	ANV Totaal N = 61
0 - 3	32	32%	87%	54%
4 - 6	22	56%	13%	39%
7 - 9	4	12%	-	7%
Totaal	58	100%	100%	100%

Maatregelen die bijdragen aan vergroten ecologische effectiviteit

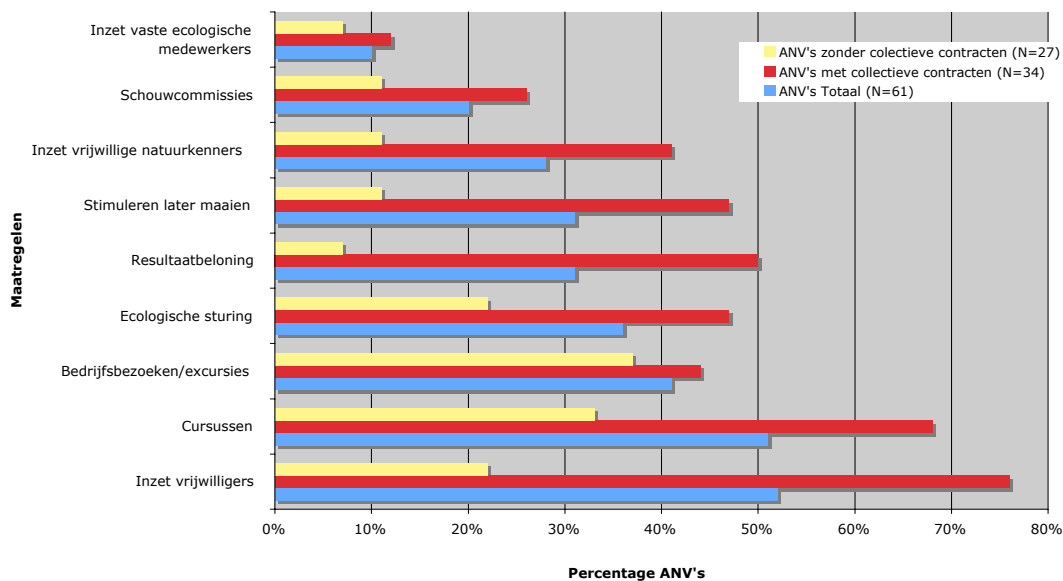

Fig. 4.1 Maatregelen die bijdragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit

Als we kijken naar het aantal maatregelen dat een ANV neemt en de verschillen tussen ANV's met en zonder collectieve contracten dan zijn we daarin ook duidelijke verschillen. 68% van ANV's met collectieve contracten voeren 4 of meer maatregelen uit om de ecologische effectiviteit te vergroten tegenover 13% van de ANV's zonder collectieve contracten.

ANV's met collectieve contracten voeren dus meer van bovenstaande maatregelen (in tabel 4.4) uit. Gemiddeld voert een ANV met collectief contract 4,1 maatregelen uit in vergelijking met ANV's zonder collectief pakket die gemiddeld 1,6 maatregelen uitvoeren. Daarnaast blijken ANV's met een collectief contract ook relatief vaker te bemiddelen bij het afsluiten van individuele SAN & SN pakketten voor leden. Van de ANV's die collectieve contracten afsluiten, ondersteunt 68% ook individuele aanvragen van leden. Bij ANV's die geen collectieve contracten afsluiten is dit 46%.

4.2.3 Profiel ANV's die veel maatregelen nemen

Om niet alleen een onderscheid te maken tussen ANV's met en zonder collectieve contracten, hebben we ook een analyse gemaakt waarin het aantal maatregelen dat een ANV neemt de indeling bepaalt.

Dat is ook logisch als we kijken naar de voorgaande analyse waaruit blijkt dat het nemen van maatregelen sterk samenhangt met het afsluiten van collectieve contracten en dat deze collectieve contracten vooral in west en noord kunnen worden afgesloten.

Als we kijken naar andere achtergrondvariabelen dan valt op (tabel 4.5) dat de ANV's die veel maatregelen nemen (>3) vaak wat langer bestaan en gemiddeld wat meer leden hebben. Ook valt op dat de begroting gemiddeld een stuk hoger is, maar niet altijd samenhangt met het in dienst hebben van een medewerker. Het hebben van een hogere begroting laatste hangt ook sterk samen met het feit dat deze ANV's collectieve contracten afsluiten.

Tabel 4.5 Overzicht van ANV's en aantal maatregelen

Achtergrondvariabelen	0-3 maatregel N = 32	4-6 maatregel N = 22	7-9 maatregel N = 4	Gemiddeld
Oprichtingsjaar gemiddeld	2000	1998	1999	1999
Ledenaantal gemiddeld	106	165	144	131
Burgerleden gemiddeld percentage	19%	18%	13%	18%
Werkgebied gemiddeld	12.400 ha	13.900 ha	10.500 ha	12.900 ha
Betaalde coördinator FTE gem.	0,31	0,48	0,16	0,4 FTE
Begroting gemiddeld	€ 30.600	€ 112.800	€ 99.600	€ 68.000

Al met al kunnen we stellen dat het nemen van veel of weinig maatregelen een ANV niet meer of minder onderscheidend maakt van andere ANV's. Het wel of niet afsluiten van een collectief contract lijkt een beter onderscheid om extra inspanningen te verklaren.

4.2.4 Relatie tussen resultaten en maatregelen

Als laatste hebben we een verdiepingsslag gemaakt door na te gaan of het nemen van extra maatregelen heeft bijgedragen aan een vergroting van de weidevogeldichtheden en het aantal soorten planten zoals de ANV's zelf hebben beoordeeld. Dit is een 'gevaarlijke' exercitie omdat hiermee wordt verondersteld dat het nemen van maatregelen direct invloed heeft op het vergroten van dichtheden. In voorgaande hoofdstukken is juist ook gesteld dat vooral bij weidevogelbeheer andere factoren zoals predatie en oorzaken tijdens trek en in overwinteringgebieden grote effecten kunnen hebben. Toch leek ons een nadere analyse een interessante exercitie, hoewel we het voorbehoud over de waarde ervan willen benadrukken.

Als we naar de resultaten kijken dan blijkt dat een direct verband tussen het aantal genomen maatregelen en een toename in de weidevogeldichtheden niet eenvoudig is te leggen. Hoewel ANV's die minder dan 4 maatregelen nemen slechts 9% toename in dichtheden laten zien, is de toename bij het nemen van meer dan 6 maatregelen weer minder dan bij het nemen van 4-6 maatregelen. Ook het feit dat een substantieel deel van de ANV's geen uitspraak heeft gedaan over de weidevogeldichtheden, maakt verdere analyse lastig. Opvallend hierin is wel dat de inschatting vaker onbekend is bij de ANV's die minder dan vier maatregelen nemen dan die meer maatregelen nemen. ANV's die meer maatregelen nemen, lijken een beter zicht te hebben op hun resultaten.

Een verband tussen maatregelen en aantal soorten planten lijkt niet aanwezig. Een vergelijkbaar % van de ANV geeft aan dat er een toename van het aantal plantensoorten is (tabel 4.6).

Tabel 4.6 Overzicht van inschatting dichtheden in relatie tot aantal maatregelen

Inschatting dichtheden	0-3 maatregel	4-6 maatregel	6-9 maatregel
Weidevogeldichtheden toename	Toename: 9% Gelijk: 27% Afname: 27% Onbekend: 37%	Toename: 44% Gelijk: 22% Afname: 22% Onbekend: 11%	Toename: 25% Gelijk: 50% Afname: 25% Onbekend: -
Aantal soorten planten toename	Toename: 46% Gelijk: - Afname: - Onbekend: 54%	Toename: 50% Gelijk: 11% Afname: - Onbekend: 39%	Toename: 50% Gelijk: - Afname: - Onbekend: 50%

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Samenvattende resultaten

Het doel van het onderzoek is inzicht geven of en zo ja op welke manier ANV's en hun koepels (NPN) bijdragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit van het PB.

In het project staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. Welke activiteiten ondernemen de ANV's ter ondersteuning van de ecologische effectiviteit van de pakketten uit het PB?
2. Welke activiteiten ondernemen Natuurlijk Platteland Nederland (NPN, landelijk) en haar regionale koepels NP-west, NP-oost, NP-zuid, NP-Limburg en BoerenNatuur (noord) om de ecologische effectiviteit te vergroten?
3. Op welke manier worden de SAN-OS gelden ingezet en komt dat effectiviteit ten goede? In hoeverre worden de SAN-OS gelden ook gebruikt ter ondersteuning van de NP organisaties?

Algemeen beeld

34 van de 61 ANV's sluiten een collectief gebiedscontract af. We verwachten dat dit percentage (56%) hoger is dan het werkelijke percentage omdat waarschijnlijk ANV's met collectieve contracten eerder geneigd zijn de enquête te retourneren. Relatief worden de meeste collectieve contracten (vooral voor weidevogels) afgesloten in de noordelijke en westelijke provincies. Dat is vanuit ecologisch oogpunt logisch omdat de weidevogelgebieden zich voornamelijk daar bevinden. Iets meer dan de helft van de ANV's die de enquête invulden krijgen een SAN-OS vergoeding. Dit zijn 34 ANV's die allen collectieve gebiedspakketten afsluiten.

Maatregelen ANV's ter ondersteuning ecologische effectiviteit

De ANV's is gevraagd welke maatregelen die zij nemen die niet vanuit het Programma Beheer verplicht zijn, maar die waarschijnlijk wel een positieve bijdrage leveren aan het vergroten van de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer. We kunnen hierin een onderscheid maken in maatregelen die indirect bijdragen zoals een verbetering van het kennisniveau en maatregelen die direct een bijdrage leveren aan wat er in het veld gebeurt (zie tabel 4.1 pag. 37).

Wat betreft de indirecte maatregelen staan cursussen bovenaan. De cursussen worden in de meeste gevallen ingevuld door externe deskundigen. In 2005 hebben naar schatting een kleine 800 leden deelgenomen aan een cursus.

Bij de directe maatregelen staat de inzet van vrijwilligers bovenaan. Vrijwilligers worden vaak ingeschakeld bij het markeren van weidevogelnesten. 22 ANV's hebben een eigen beleid om te sturen op natuurresultaat en/of om aanvragen van leden ecologisch te toetsen. In de meeste gevallen worden agrariërs in gebieden met hoge potentie actief benaderd om deel te nemen aan zware pakketten. Elf ANV's stellen gebiedsplannen op voor mozaïekbeheer van weidevogels. Circa de helft van de ANV's die aan resultaatbeloning doet wijst locaties af met weinig potentie. Tweederde van de ANV's doen nog niets aan ecologische sturing. Hier ligt nog potentie in het stimuleren van ANV's om actiever te worden met het sturen op locatie. Ook resultaatbeloning lijkt een manier om deelnemers meer te betrekken bij de behaalde resultaten, maar dit is alleen mogelijk bij ANV's die collectieve contracten kunnen afsluiten.

Maatregelen van NPN en andere koepels

De ANV's worden door de koepels ondersteund in het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer door middel van:

- Kennisuitwisseling
- Professionalisering
- Brugfunctie tussen beleid en praktijk

Een van de aandachtspunten van de laatste jaren is professionalisering van ANV's: het opzetten van een gedegen organisatie om de toenemende taken en verantwoordelijkheden in het agrarisch natuurbeheer te kunnen dragen. De koepels bieden bestaande ANV's hulp in het opstellen van een visie en doelstellingen, advies in financiering en het opzetten van een degelijk bestuur.

De koepels fungeren vaak als een brug tussen beleid en praktijk. Zij spelen een belangrijke rol in de kennisuitwisseling naar LNV en zijn de afgelopen jaren intensief betrokken geweest bij de invulling en vormgeving van het Programma Beheer.

De koepels spelen vooral een rol in het verspreiden van praktische kennis over natuur- en landschapsbeheermaatregelen, het meten en rapporteren van natuurkwaliteit en het verbeteren van de organisatie. Daarnaast ondersteunen zij de ANV's met de implementatie van het Programma Beheer beleid door middel van een helpdesk, cursussen en nieuwsbrieven.

De koepels zijn nog in beperkte mate actief met het sturen op ecologische effectiviteit bij de aangesloten ANV's. Hier kunnen zij nog een slag in maken.

De positie van de koepel(s) is niet altijd even makkelijk. Enerzijds zijn ze de belangenbehartiger voor de ANV's, en proberen daarom de regelingen zo inpasbaar mogelijk voor de bedrijfsvoering te maken, anderzijds hebben zij ook, op de lange termijn, belang bij ecologisch effectieve pakketten. De beweging naar zo inpasbaar mogelijke pakketten, waardoor zo veel mogelijk boeren kunnen meedoen, heeft ertoe geleid dat zij met succes bij LNV hebben gepleit voor het opnemen van louter nestbeschermingspakketten in de collectieve pakketten en een ontkoppeling met zwaardere beheer (later maaien). Het resultaat is een belangrijke toename van de deelname aan de collectieve pakketten, maar relatief minder deelname aan de zwaardere, vaak meer effectieve, pakketten. De keerzijde van de medaille is dat door de afnemende weidevogelpopulaties LNV een ommeewaai heeft gemaakt in beleid en de nestbeschermingspakketten heeft gesloten. Hier wreekt zich de positie van NPN: enerzijds belangenbehartiger en anderzijds moeten de pakketten resultaten opleveren.

Inzet SAN-OS gelden

De subsidie wordt door ANV's gebruikt om leden te motiveren tot deelname aan het Programma Beheer, de administratie te voeren van de SAN aanvragen en de resultaten van de afgesloten pakketten te monitoren. Daarnaast kunnen zij de subsidie inzetten voor het geven van cursussen en het toepassen van ecologische sturing.

Daarmee wordt de SAN-OS deels gebruikt om de ecologische effectiviteit te vergroten: de (verplichte) monitoring geeft een ANV de mogelijkheid om het beheer bij te sturen (maar slecht een keer in de drie jaar) en via cursussen en andere vormen van kennisoverdracht wordt het kennisniveau bij de deelnemers vergroot.

Twee NPN koepels ontvangen momenteel SAN-OS gelden via de ANV's (circa €1,50- €2,- per ha). Eén NPN koepel is een contributiesysteem aan het ontwikkelen. ZLTO ontvangt geen SAN-OS gelden van de ANV's.

De ontvangen SAN-OS gelden worden door de koepels besteed aan bestuurskosten, organisatiekosten, verzorging van communicatie en informatieoverdracht.

5.2 Conclusies

Op basis van de resultaten uit de enquête, de vraaggesprekken en de verdiepende analyse willen we in dit hoofdstuk de bevindingen vertalen naar algemene lessen en aanbevelingen om de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer te vergroten. In de analyse is onderscheid gemaakt naar de volgende activiteiten die ANV's uitvoeren en die van invloed zijn op de ecologische effectiviteit:

1. Deelname aan collectieve gebiedscontracten.
2. Aanvullende maatregelen die niet direct uit het Programma Beheer worden gefinancierd.

Daarnaast is geïnventariseerd op welke wijze de regionale koepels een bijdrage leveren aan het vergroten van de ecologische effectiviteit en is gekeken hoe de SAN-OS gelden ingezet worden door zowel ANV's als koepels. Verder is nagegaan op welke wijze de ANV's en koepels de ecologische effectiviteit in de toekomst willen vergroten.

Uit de bevindingen kunnen we de volgende conclusies trekken:

- Vooral ANV's in het westen en noorden sluiten collectieve gebiedscontracten af. Daar bevinden zich ook de meeste weidevogels, waar de collectieve contracten voor kunnen worden afgesloten. In het oosten en zuiden zijn daardoor minder ANV's met collectieve contracten.
- ANV's die collectieve gebiedscontracten afsluiten blijken meer aanvullende maatregelen te nemen om de ecologische effectiviteit te vergroten. Zij zijn daarmee actiever dan ANV's zonder gebiedscontracten. Daarnaast blijken zij ook relatief vaker te bemiddelen bij het afsluiten van individuele SAN & SN pakketten voor leden.
- ANV's met en zonder collectieve contracten hebben geen sterk verschillend profiel wat betreft oprichting, ledenaantallen en percentage burgerleden. Wel blijken ANV's met collectieve contracten gemiddeld een kleiner werkgebied te hebben en is de begroting wat hoger. De hogere begroting is direct gerelateerd aan het hebben van een collectief contract.
- ANV's met collectieve contracten zijn direct verantwoordelijk voor een goed ecologisch resultaat. Zij zullen daardoor eerder geneigd zijn zich in te zetten om ecologische effectiviteit te vergroten.
- De ANV's en de koepels geven aan dat de volgende maatregelen bijdragen aan het vergroten van de ecologische effectiviteit:
 - ecologische sturing en gebiedsgerichte aanpak;
 - resultaatbeloning;
 - aantrekkelijke vergoedingen;
 - meer, betere en uniformere monitoring en toetsing van maatregelen;
 - meer kennis en uitwisseling daarvan, bijvoorbeeld door inzet adviseurs.Deze maatregelen worden door groot deel van de ANV's die collectieve gebiedscontracten afsluiten al uitgevoerd, maar nog niet door allemaal. Hierin kan nog een slag worden gemaakt, zeker door ANV's zonder collectieve contracten.

5.3 Aanbevelingen

Aanbevelingen voor LNV en provincies

Het ministerie van LNV heeft een belangrijke taak (gehad) in de vormgeving van het Programma Beheer. Vanaf 2007 krijgen de provincies voor een groot deel deze taak, in verband met het ILG en POP2, waarbij de financiering van het natuurbeheer, inclusief het Programma Beheer, bij de provincies komt te liggen. Met de *Catalogus groenblauwe diensten* kunnen de provincies zelf pakketten samenstellen.

1. Maak meer collectieve contracten mogelijk. Collectieve contracten stimuleren ANV's in het nemen van maatregelen om de effectiviteit van het natuurbeheer te vergroten. De collectieve contracten zouden zich naast weidevogels en slootkantenbeheer ook op andere vormen van agrarische natuurbeheer kunnen richten zoals landschapselementen. Dan kunnen ook ANV's in andere delen van het land collectieve contracten afsluiten.
2. Ondersteun ANV's in het nemen van aanvullende maatregelen:
 - Stimuleer ecologische sturing en een gebiedsgerichte aanpak: bijvoorbeeld door geen individuele pakketten meer toe te staan in gebieden waar een ANV een collectief contract heeft afgesloten omdat dit een gebiedsaanpak belemmert. Of door het starten van een experiment om de voor- en nadelen en consequenties van ecologische sturing te onderzoeken.
 - Maak pakketten en maatregelen toegespitst op gebieden, zodat meer maatwerk geleverd kan worden. Met de *Catalogus groenblauwe diensten* hebben de provincies, mits Brussel deze goedkeurt, hiervoor een instrument in handen gekregen.
 - Zorg voor een ecologische toetsing van de collectieve contracten.
 - Zorg voor een permanente SAN-OS bijdrage, omdat het versterken van de ecologische effectiviteit door ANV's geen eenmalige exercitie is.
 - Ondersteun het opzetten van een uniform monitoringsysteem voor resultaten. Dit bevordert transparantie (van leden tot samenleving) en maakt het mogelijk van het gevoerde beheer te leren.

Aanbevelingen voor NPN en haar regionale koepels

- Stimuleer resultaatbeloning: een stimulerende beloning met meer flexibiliteit voor betaling naar resultaat.
- Versterk kennisuitwisseling bij en kennisuitwisseling tussen de ANV's.

Aanbevelingen voor ANV's

- Zorg dat monitoring van resultaten uniform plaatsvindt en leer van het beheer;
- Zet een systeem op van ecologische sturing voor zowel de collectieve als de individuele contracten;
- Versterk en stimuleer de ecologische kennis bij de leden. Besteedt hier aandacht aan in de communicatie.

Bijlage 1 Enquête ANV's

1 Algemene gegevens

Gegevens vereniging

Naam ANV [_____]

1.1 Gegevens invuller

Naam [_____]

Functie in de vereniging [_____]

Telefoon: [_____]

1.2 Wat is het totaal aantal leden of actief betrokkenen van uw vereniging?

Juni 2006 (huidig aantal leden): [_____]

1.3 Geeft een schatting van de onderverdeling van het aantal leden (in percentages van het totaal aantal leden)

Agrariërs [_____] % of aantal [_____]

Burgers [_____] % of aantal [_____]

Overige leden [_____] % of aantal [_____]

1.4 Heeft uw vereniging ook donateurs?

Ja circa [_____]

Nee

1.5 Hoeveel hectares beslaat het werkgebied van uw vereniging?

[_____] hectare

1.6 Hoeveel betaalde beroepskrachten had de ANV in dienst in 2005

Betaalde coördinatie/administratie [_____] FTE

Betaalde ecologische veldmedewerker/natuurkenner [_____] FTE

1.7 Hoe groot was de jaarbegroting in 2005

De jaarbegroting 2005 was circa [_____] Euro

2 Programma Beheer pakketten

2.1 Sluit uw vereniging collectieve gebiedspakketten (ook collectieve weidevogelpakketten genoemd) in het kader van Programma Beheer af?

- Ja, voor in totaal [] hectare, ga naar 2.1.1
 Nee, ga naar 2.2
 Weet niet, ga naar 2.2

2.1.1 Zo ja, uit welke onderdelen bestaan in uw gebied de collectieve gebiedspakketten? *Kruis de onderdelen aan en geef een schatting van de hectares.*

NOOT Voor verenigingen in West-Nederland zijn onderstaande gegevens bekend bij NP West. U kunt NP West toestemming geven deze gegevens eenmalig aan het CLM te verstrekken door hier aan te kruisen. U hoeft dan vraag 2.1.1 niet verder in te vullen.

- Nestbescherming voor circa [] hectare
 Weidevogelgrasland met rustperiode voor in totaal [] hectare met de volgende maaidata:

<i>Maaidatum</i>	<i>hectare</i>
23 mei	
1 juni	
8 juni	
15 juni	
22 juni	

- Vluchtheuvels [] hectare
 Plas-dras [] hectare
 Randenbeheer (weiderand, hooirand, kruidenrijke zoom) [] hectare
 Grasland (landschappelijk waardevol) voor [] hectare

2.1.2 Hoeveel leden nemen deel aan de collectieve gebiedspakketten?

[] leden

2.1.3 Welke aanvullende beheermaatregelen voeren de leden uit binnen een collectief gebiedspakket die niet direct uit SAN middelen worden betaald?

[]
[]

2.2 Verzorgt uw vereniging de aanvraag van individuele beheerspakketten voor uw leden in het kader van Programma Beheer?

- Ja, voor circa [] leden; ga naar vraag 2.2.1
 Nee, ga naar vraag 3.1
 Weet niet, ga naar vraag 3.1

2.2.1 Welke individuele pakketten in het kader van het Programma Beheer worden via uw vereniging afgesloten *Meerdere antwoorden mogelijk. Geef waar mogelijk een schatting van het aantal hectares*

- Individuele weidevogelpakketten (bv weidevogelgrasland, plas-dras) [] ha
- Botanische graslandpakketten (bv hooiland, kruidenrijk weiland) [] ha
- Akkerpakketten (bv vollevelds akkerflora & fauna, graandeel) [] ha
- Randenpakketten (bv akkerfloranden, weideranden, hooiranden) [] km
- Landschapspakketten [] km
- Overig, namelijk....

2.2.2 Op welke wijze verzorgt uw vereniging de aanvraag van leden?

- Invullen en opsturen van aanvragen
- Organiseren van inloopavonden
- Anders, namelijk....

2.2.3 Begeleidt uw vereniging individuele aanvragen in het kader van de SN (regeling natuur)?

- Ja
- Nee

3 Rol van de ANV bij uitvoering van het Programma Beheer

3.1 Doet uw ANV aan promotie van en werving voor deelname aan het Programma Beheer?

- Ja, ga naar 3.1.1
- Nee, ga naar 3.2
- Weet niet, ga naar 3.2

3.1.1 Zo ja, met welke activiteiten promoot zij het Programma Beheer? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Informatieavonden organiseren
- Op aanvraag agrariërs 'aan de keukentafel bezoeken
- Op eigen initiatief agrariërs 'aan de keukentafel' bezoeken
- Versturen van folders/brochures
- Aandacht voor Programma Beheer in cursus
- Anders, namelijk.....

3.2 Geeft uw ANV cursussen agrarisch natuurbeheer aan deelnemende agrariërs?

- Ja, ga naar 3.2.1
- Nee, ga naar 3.3
- Weet niet, ga naar 3.3

3.2.1 Zo ja, zijn deze cursussen verplicht of vrijwillig te volgen?

- verplichte cursussen
 vrijwillige cursussen
 Weet niet

3.2.2 Vult de ANV de cursus zelf in of worden daarvoor externe deskundigen uitgenodigd?

- Cursus wordt zelf ingevuld
 Voor cursus worden externe deskundigen ingeschakeld van de volgende organisaties:

- Anders, namelijk.....

3.2.3 Geef een schatting van het aantal cursisten dat in 2005 aan een cursus agrarisch natuurbeheer heeft deelgenomen.

Circa [] cursisten

3.3 Voert de ANV monitoring/inventarisaties uit naar de resultaten van het agrarisch natuurbeheer naast de verplichte monitoring in het kader van het Programma Beheer?

- Ja, ga naar 3.3.1
 Nee, ga naar 3.4
 Weet niet, ga naar 3.4

3.3.1 Op welke wijze voert de ANV inventarisaties uit? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Schouwcommissie die in het veld resultaten bekijkt
 Vastleggen gegevens weidevogels
 Vastleggen gegevens plantensoorten
 Externe monitoring
 Weet niet

3.3.2 Wat wordt er geïnventariseerd? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Aantal weidevogels
 Aantal nesten weidevogels
 Aantal uitgekomen legsels
 Aantal vliegvlugge jongen
 Aantal (slootkant/akkerrand indicator soorten)

3.3.3 Wat zijn de resultaten van de inventarisaties? Welke trends zijn zichtbaar? *Geef aan voor vogels, planten en akkerfauna.*

Vogels: []

Planten: []

Akkerfauna: []

3.4 Doet uw ANV aan resultaatbeloning?

- Ja, ga naar 3.4.1
- Nee, ga naar 3.5
- Weet niet, ga naar 3.5

3.4.1 Zo ja, op welke wijze voert uw ANV resultaatbeloning uit? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Uitbetaling per nest
- Uitbetaling per (indicator)soort
- Anders, namelijk.....

3.4.2 Hoe vindt controle plaats?

[]

3.5 Onderneemt uw ANV speciale activiteiten voor bescherming van kuikens?

- Ja, ga naar 3.5.1
- Nee, ga naar 3.6
- Weet niet, ga naar 3.6

3.5.1 Zo ja, welke activiteiten onderneemt uw ANV om kuikens te beschermen?

[]

3.6 Heeft de ANV eigen beleid om te sturen op natuurresultaat en/of om aanvragen van leden ecologisch te toetsen?

- Ja, ga naar 3.6.1
- Nee, ga naar 3.7
- Weet niet, ga naar 3.7

3.6.1 Zo ja, wie beoordeelt en/of stuurt?

- Bestuur
- Werkgroep
- Externe adviseurs
- Ecologische toetsingscommissie
- Anders, namelijk.....

3.6.2 Zo ja, hoe wordt er gestuurd? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Actief benaderen van agrariërs in gebieden met hoge potentie om zware pakketten af te sluiten
- Afwijzen van agrariërs die aanvraag willen doen voor een locatie met weinig potentie
- Opstellen van gebiedsplannen voor mozaïekbeheer weidevogels
- Afwijzen van grote oppervlakten eenvormig beheer
- Anders, namelijk....

3.7 Zet uw ANV ook vrijwilligers in bij de uitvoering van Programma Beheer overeenkomsten?

- Ja, ga naar 3.7.1
- Nee, ga naar 3.8
- Weet niet, ga naar 3.8

3.7.1 Zo ja, om hoeveel vrijwilligers gaat het?

Aantal vrijwilligers: [_____]

3.7.2 Waarvoor worden vrijwilligers ingezet? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Zoeken en markeren weidevogelnesten
- Inventariseren vogels
- Inventariseren planten
- Anders, namelijk.....

3.8 Is uw ANV betrokken geweest bij het opstellen van een provinciaal gebieds(natuur)plan

- Ja, ga naar 3.8.1
- Nee, ga naar 3.9
- Weet niet, ga naar 3.9

3.8.1 Zo ja, wat de rol van uw vereniging in de provinciale gebiedsplannen?

[_____]

3.9 Welke activiteiten worden door uw ANV uitgevoerd om kennis toegankelijk te maken aan uw leden? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Website ANV met informatie over Programma Beheer
- Inhuren adviseurs
- Bedrijfsbezoeken
- Demobedrijven
- Demodagen
- Nieuwsbrief
- Werkgroepen
- Vaste ecologische medewerkers
- Inzet vrijwillige natuurkenners
- Anders, namelijk.....

3.10 Zijn er andere activiteiten die uw ANV uitvoert in het kader van het Programma Beheer?

- Ja, ga naar 3.10.1
- Nee, ga naar 4
- Weet niet, ga naar 4

3.10.1 Zo ja, welke andere activiteiten voert uw ANV uit in het kader van het Programma Beheer?

[_____]
[_____]
[_____]

4 Schatting van ecologische effectiviteit

De **ecologische effectiviteit** geeft aan of de beheermaatregelen ook de natuur opleveren die volgens het PB wordt verwacht zoals aantallen en dichtheden weidevogels en aantallen, dichtheden en soorten slootkantplanten.

Indien uw vereniging meedoet aan collectieve gebiedspakketten Programmabeheer begint u bij vraag 4.1. Indien uw vereniging niet meedoet aan gebiedspakketten, dan kunt u starten bij vraag 4.5

4.1 Is in vergelijking met het jaar waarop uw ANV begon aan collectieve gebiedspakketten de dichtheid van het aantal weidevogels en planten toegenomen of afgenomen?

4.1.1 De dichtheid van het aantal weidevogels is in vergelijking met instapjaar :

- Toegenomen
- Afgenomen
- Gelijk gebleven aan instapdichtheid
- Weet niet

4.1.2 De dichtheden van het aantal slootkantplanten zijn in vergelijking met instapjaar:

- Toegenomen
- Afgenomen
- Gelijk gebleven aan instapdichtheid
- Weet niet

4.1.3 In welk jaar is uw vereniging gestart met het afsluiten van collectieve gebiedspakketten?

In [_____] (instapjaar)

4.1.4 Zijn over de dichtheden in weidevogels & slootkantplanten over verschillende jaren cijfers beschikbaar?

- Ja
 - Weidevogeldichtheden voor de jaren [_____]
 - Slootkantplantendichtheden voor de jaren [_____]
- Nee
- Weet niet

4.1.5 Collectieve gebiedspakketten (weidevogelpakketten) hebben vier instapniveaus (25, 50, 75, 100 broedparen per 100 hectare). Is uw vereniging ingestapt op het niveau dat u al had of hoger of lager?

- Ja, op hetzelfde niveau, namelijk [_____] broedparen per 100 ha
- Nee, op een lager niveau, namelijk [_____] broedparen per 100 ha
- Nee, op een hoger niveau, namelijk [_____] broedparen per 100 ha

4.1.6 Zijn de resultaten van uw vereniging op dit moment op het pakketniveau?

- Ja, de dichtheid zit op het niveau
- Nee, de dichtheid zit onder het niveau
- Nee, dichtheid zit boven het niveau
- Weet niet

4.2 Indien u bij vraag 4.1 één of meerdere keren *afgenomen* heeft ingevuld bij de dichtheden, kunt u hieronder de redenen aangeven waarom de dichtheden zijn afgenomen. *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Problemen met predatoren (vossen, kraaien)
- Weersomstandigheden (nat/koud voorjaar)
- Pakket ligt op de verkeerde plek
- Beheermaatregelen niet adequaat uitgevoerd door deelnemende agrariërs
- Te rigide beheermaatregelen
- Voorgeschreven beheermaatregelen zijn niet effectief
- Problemen met overzomerende ganzen (verdringing)
- Te weinig zwaar beheer
- Anders, namelijk...

4.2.1 Wat is volgens u van de hierboven genoemde redenen de belangrijkste reden voor het afnemen van de dichtheden?

[_____]

4.2.2 Wat zou er volgens u moeten veranderen in de beheersmaatregelen om de ecologische effectiviteit te vergroten

Veranderingen in weidevogelpakketten:

[_____]

Veranderingen in botanische pakketten

[_____]

4.3 Indien u 1 of meerdere keren *toegenomen* heeft ingevuld, kunt u hieronder aangeven waarom de dichtheden zijn *toegenomen*. *Meerdere antwoorden mogelijk*

- pakket ligt op de goede plek
- maatregelen en eisen van pakket zijn goed omschreven
- Meer dan gemiddelde inzet van de agrariërs
- Sturing door de vereniging op de locatie van pakketten
- Resultaatbeloning
- Schouwcommissie/controles in het veld
- Aanvullende financiering (bv adoptie)
- Inzet van adviseurs
- Mobiliseren vrijwilligers
- Verplichte cursussen
- Samenwerking met onderzoekers
- Voldoende zwaar beheer
- Monitoring
- Anders, namelijk...

4.4 Welke acties onderneemt uw agrarische natuurvereniging als blijkt dat de resultaten/pakketeisen van de collectieve gebiedspakketten niet worden gehaald?

[]

4.5 Zijn de natuurwaarden in het algemeen in het werkgebied van uw vereniging de afgelopen 5 jaar toegenomen of afgenomen?

- Afgenomen
- Toegenomen
- Gelijk gebleven
- Weet niet

4.5.1 Wat zijn hiervoor de belangrijkste redenen?

5 Vergroten ecologische effectiviteit

5.1 Probeer uw vereniging *momenteel* de ecologische effectiviteit van het agrarisch natuurbeheer in het Programma Beheer te vergroten? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Geen extra inspanning van de ANV
- Sturing van de locatie van pakketten
- Stimuleren zware pakketten, later maaien (juni-land)
- Resultaatbeloning
- Verplichte cursussen
- studie clubs
- Schouwcommissie/controles in het veld
- Aanvullende financiering (bv adoptie)
- Inzet van adviseurs
- Inzet instrumenten voor kennisontsluiting b.v website
- Mobiliseren vrijwilligers
- Samenwerking met onderzoekers
- Inventarisatie en monitoring
- Anders, namelijk.....

5.2 Welke activiteiten zou uw vereniging *nog meer* willen ondernemen om de ecologische effectiviteit van het agrarisch natuurbeheer in het Programma Beheer te vergroten? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Geen extra inspanning van de ANV
- Sturing van de locatie van pakketten
- Stimuleren zware pakketten, later maaien (juni-land)
- Resultaatbeloning
- Verplichte cursussen
- studie clubs
- Schouwcommissie/controles in het veld
- Aanvullende financiering (bv adoptie)
- Inzet van adviseurs
- Inzet instrumenten voor kennisontsluiting b.v website
- Mobiliseren vrijwilligers
- Samenwerking met onderzoekers
- Inventarisatie en monitoring
- Anders, namelijk....

5.3 Welke van de activiteiten is volgens u het *belangrijkste* voor het vergroten van de ecologische effectiviteit van het agrarisch natuurbeheer in het Programma Beheer? Kruis 1 antwoord aan.

- Geen extra inspanning van de ANV
- Sturing van de locatie van pakketten
- Stimuleren zware pakketten, later maaien (juni-land)
- Resultaatbeloning
- Verplichte cursussen
- studie clubs
- Schouwcommissie/controles in het veld
- Aanvullende financiering (bv adoptie)
- Inzet van adviseurs
- Inzet instrumenten voor kennisontsluiting b.v website
- Mobiliseren vrijwilligers
- Samenwerking met onderzoekers
- Inventarisatie en monitoring
- Anders, namelijk....

5.4 Denkt u dat door de activiteiten van uw vereniging de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer wordt vergroot?

- Ja, omdat...
[]
- Nee, omdat...
[]
- Weet niet/geen mening

5.5 Hoe kan het Ministerie van LNV de ecologische effectiviteit van het Programma Beheer vergroten?

[]

[]

[]

6 Ondersteuning van de activiteiten door anderen

6.1 Krijgt uw vereniging ecologische ondersteuning? (bv door onderzoekers, ecologen, etc)

- Ja, van
 - Ecologen/onderzoekers in bestuur
 - vaste ecologische medewerkers
 - Ingehuurde ecologen
 - Ecologen in adviesraad
 - Anders, namelijk.....
- Nee
- Weet niet

6.2 Krijgt u ondersteuning via de regionale koepel van Natuurlijk Platteland, BoerenNatuur of van ZLTO?

- Ja, ga naar 6.2.1
- Nee, ga naar 6.3
- Weet niet, ga naar 6.3

6.1.1 Zo ja, welke ondersteuning ontvangt u? *Meerdere antwoorden mogelijk*

- Ondersteuning met GIS applicaties
- Verwerking van weidevogelgegevens
- Voorzittersoverleg
- Uitwisseling ervaringen met andere ANV's
- Anders, namelijk.....

6.1.2 Bent u tevreden met de steun die uw vereniging ontvangt van de regionale koepel van Natuurlijk Platteland, BoerenNatuur of ZLTO ?

- Ja, omdat
- Nee, omdat
- Weet niet/geen mening

6.3 Ontvangt uw vereniging SAN-OS (voorheen ROS) vergoedingen?

- Ja, ga naar 6.3.1
- Nee
- Weet niet

6.3.1 Hoe beoordeelt u de hoogte SAN/OS en (voormalige) ROS vergoedingen?

- Deze zijn *toereikend* voor alle activiteiten die we ondernemen om Programma Beheer uit te voeren.
- Deze zijn *net voldoende* voor het uitvoeren van de activiteiten.
- Deze zijn *ontoereikend* voor het uitvoeren van activiteiten. Er moet geld bij.
- Weet niet/geen mening

6.3.2 De SAN-OS vergoeding geldt voor een periode van 6 jaar per vereniging. Heeft uw vereniging al ideeën op welke wijze zij over 6 jaar de activiteiten zal bekostigen?

- Ja
- Nee
- Weet niet

6.3.3.1 Zo ja, hoe denkt u de activiteiten te bekostigen?

Hartelijk dank voor het invullen van de enquête.

Wot-onderzoek

Verschenen documenten in de reeks Rapporten van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wot-rapporten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu te Wageningen. T 0317 – 47 78 44; F 0317 – 41 90 00; E info.wnm@wur.nl
Wot-rapporten zijn ook te downloaden via de Wot-website www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

- 1 *Wamelink, G.W.W., J.G.M. van der Gref-van Rossum & R. Jochem (2005)*. Gevoeligheid van LARCH op vegetatieverandering gesimuleerd door SUMO
- 2 *Broek, J.A. van den (2005)*. Sturing van stikstof- en fosforverliezen in de Nederlandse landbouw: een nieuw mestbeleid voor 2030
- 3 *Schrijver, R.A.M., R.A. Groeneveld, T.J. de Koeijer & P.B.M. Berentsen (2005)*. Potenties bij melkveebedrijven voor deelname aan de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer
- 4 *Henkens, R.J.H.G., S. de Vries, R. Jochem, R. Pouwels & M.J.S.M. Reijnen, (2005)*. Effect van recreatie op broedvogels op landelijk niveau; Ontwikkeling van het recreatiemodel FORVISITS 2.0 en koppeling met LARCH 4.1
- 5 *Ehlert, P.A.I. (2005)*. Toepassing van de basisvrachtbenadering op fosfaat van compost; Advies
- 6 *Veeneklaas, F.R., J.L.M. Donders & I.E. Salverda (2006)*. Verrommeling in Nederland
- 7 *Kistenkas, F.H. & W. Kuindersma (2005)*. Soorten en gebieden; Het groene milieurecht in 2005
- 8 *Wamelink, G.W.W. & J.J. de Jong (2005)*. Kansen voor natuur in het veenweidegebied; Een modeltoepassing van SMART2-SUMO2, MOVE3 en BIODIV
- 9 *Runhaar, J., J. Clement, P.C. Jansen, S.M. Hennekens, E.J. Weeda, W. Wamelink, E.P.A.G. Schouwenberg (2005)*. Hotspots floristische biodiversiteit
- 10 *Cate, B. ten, H. Houweling, J. Tersteeg & I. Versteegen (Samenstelling) (2005)*. Krijgt het landschap de ruimte? – Over ontwikkelen en identiteit
- 11 *Selnes, T.A., F.G. Boonstra & M.J. Bogaardt (2005)*. Congruentie van natuurbeleid tussen bestuurslagen
- 12 *Leneman, H., J. Vader, E. J. Bos en M.A.H.J. van Bavel (2006)*. Groene initiatieven in de aanbidding. Kansen en knelpunten van publieke en private financiering
- 13 *Kros, J. P. Groenendijk, J.P. Mol-Dijkstra, H.P. Oosterom, G.W.W. Wamelink (2005)*. Vergelijking van SMART2SUMO en STONE in relatie tot de modellering van de effecten van landgebruikverandering op de nutriëntenbeschikbaarheid
- 14 *Brouwer, F.M, H. Leneman & R.G. Groeneveld (2007)*. The international policy dimension of sustainability in Dutch agriculture
- 15 *Vreke, J., R.I. van Dam & F.H. Kistenkas (2005)*. Provinciaal instrumentarium voor groenrealisatie
- 16 *Dobben, H.F. van, G.W.W. Wamelink & R.M.A. Wegman (2005)*. Schatting van de beschikbaarheid van nutriënten uit de productie en soortensamenstelling van de vegetatie. Een verkennende studie
- 17 *Groeneveld, R.A. & D.A.E. Dirks (2006)*. Bedrijfseconomische effecten van agrarisch natuurbeheer op melkveebedrijven; Perceptie van deelnemers aan de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer
- 18 *Hubeek, F.B., F.A. Geerling-Eiff, S.M.A. van der Kroon, J. Vader & A.E.J. Wals (2006)*. Van adoptie tot duurzame stadswijk; Natuur- en milieueducatie in de praktijk
- 19 *Kuindersma, W., F.G. Boonstra, S. de Boer, A.L. Gerritsen, M. Pleijte & T.A. Selnes (2006)*. Evalueren in interactie. De mogelijkheden van lerende evaluaties voor het Milieu- en Natuurplanbureau
- 20 *Koeijer, T.J. de, K.H.M. van Bommel, M.L.P. van Esbroek, R.A. Groeneveld, A. van Hinsberg, M.J.S.M. Reijnen & M.N. van Wijk (2006)*. Methodiekontwikkeling kosteneffectiviteit van het natuurbeleid. De realisatie van het natuurdoel 'Natte Heide'
- 21 *Bommel, S. van, N.A. Aarts & E. Turnhout (2006)*. Over betrokkenheid van burgers en hun perspectieven op natuur
- 22 *Vries, S. de & Boer, T.A. de, (2006)*. Toegankelijkheid agrarisch gebied voor recreatie: bepaling en belang. Veldinventarisatie en onderzoek onder in- en omwonenden in acht gebieden
- 23 *Pouwels, R., H. Sierdsema & W.K.R.E. van Wingerden (2006)*. Aanpassing LARCH; maatwerk in soortmodellen
- 24 *Buijs, A.E., F. Langers & S. de Vries (2006)*. Een andere kijk op groen; beleving van natuur en landschap in Nederland door allochtonen en jongeren
- 25 *Neven, M.G.G., E. Turnhout, M.J. Bogaardt, F.H. Kistenkas & M.W. van der Zouwen (2006)*. Richtingen voor Richtlijnen; implementatie Europese Milieuriichtlijnen, en interacties tussen Nederland en de Europese Commissie
- 26 *Hoogland, T. & J. Runhaar (2006)*. Neerschaling van de freatische grondwaterstand uit modelresultaten en de Gt-kaart
- 27 *Voskuilen, M.J. & T.J. de Koeijer (2006)*. Profiel deelnemers agrarisch natuurbeheer
- 28 *Langeveld, J.W.A. & P. Henstra (2006)*. Waar een wil is, is een weg; succesvolle initiatieven in de transitie naar duurzame landbouw

- 29** Kolk, J.W.H. van der, H. Korevaar, W.J.H. Meulenkamp, M. Boekhoff, A.A. van der Maas, R.J.W. Oude Loohuis & P.J. Rijk (2007). Verkenningen duurzame landbouw. Doorwerking van wereldbeelden in vier Nederlandse regio's
- 30** Vreke, J., M. Pleijte, R.C. van Apeldoorn, A. Corporaal, R.I. van Dam & M. van Wijk (2006). Meerwaarde door gebiedsgerichte samenwerking in natuurbeheer?
- 31** Groeneveld, R.A., R.A.M. Schrijver & D.P. Rudrum (2006). Natuurbeheer op veebedrijven: uitbreiding van het bedrijfsmodel FIONA voor de Subsidieregeling Natuurbeheer
- 32** Nieuwenhuizen, W., M. Pleijte, R.P. Kranendonk & W.J. de Regt (2007). Ruimte voor bouwen in het buitengebied; de uitvoering van de Wet op de Ruimtelijke Ordening in de praktijk
- 33** Boonstra, F.G., W.W. Buunk & M. Pleijte (2006). Governance of nature. De invloed van institutionele veranderingen in natuurbeleid op de betekenisverlening aan natuur in het Drents-Friese Wold en de Cotswolds
- 34** Koomen, A.J.M., G.J. Maas & T.J. Wejschede (2007). Veranderingen in lijnvormige cultuurhistorische landschapselementen; Resultaten van een steekproef over de periode 1900-2003
- 35** Vader, J. & H. Leneman (redactie) (2006). Draggers landelijk gebied; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2006
- 36** Bont, C.J.A.M. de, C. van Bruchem, J.F.M. Helming, H. Leneman & R.A.M. Schrijver (2007). Schaalvergroting en verbreding in de Nederlandse landbouw in relatie tot natuur en landschap
- 37** Gerritsen, A.L., A.J.M. Koomen & J. Kruit (2007). Landschap ontwikkelen met kwaliteit; een methode voor het evalueren van de rijksbijdrage aan een beleidsstrategie
- 38** Lujt, J. (2007). Strategisch gedrag grondeigenaren; Van belang voor de realisatie van natuurdoelen.
- 39** Smits, M.J.W. & F.A.N. van Alebeek, (2007). Biodiversiteit en kleine landschapselementen in de biologische landbouw; Een literatuurstudie.
- 40** Goossen, C.M. & J. Vreke. (2007). De recreatieve en economische betekenis van het Zuiderpark in Den Haag en het Nationaal Park De Hoge Veluwe
- 41** Cotteleer, G., Lujt, J., Kuhlman, J.W. & C. Gardebroek, (2007). Oorzaken van verschillen in grondprijzen. Een hedonische prijsanalyse van de agrarische grondmarkt
- 42** Ens B.J., N.M.J.A. Dankers, M.F. Leopold, H.J. Lindeboom, C.J. Smit, S. van Breukelen & J.W. van der Schans (2007). International comparison of fisheries management with respect to nature conservation
- 43** Janssen, J.A.M. & A.H.P. Stumpel (red.) (2007). Internationaal belang van de nationale natuur; Ecosystemen, Vaatplanten, Mossen, Zoogdieren, Reptielen, Amfibieën en Vissen
- 44** Borgstein, M.H., H. Leneman, L. Bos-Gorter, E.A. Brasser, A.M.E. Groot & M.F. van de Kerkhof (2007). Dialogen over verduurzaming van de Nederlandse landbouw. Ambities en aanbevelingen vanuit de sector
- 45** Groot, A.M.E., M.H. Borgstein, H. Leneman, M.F. van de Kerkhof, L. Bos-Gorter & E.A. Brasser (2007). Dialogen over verduurzaming van de Nederlandse landbouw. Gestructureerde sectordialogen als onderdeel van een monitoringsmethodiek
- 46** Rijn, J.F.A.T. van & W.A. Rienks (2007). Blijven boeren in de achtertuin van de stedeling; Essays over de duurzaamheid van het platteland onder stedelijke druk: Zuidoost-Engeland versus de provincie Parma
- 47** Bakker, H.C.M. de, C.S.A. van Koppen & J. Vader (2007). Het groene hart van burgers; Het maatschappelijk draagvlak voor natuur en natuurbeleid
- 48** Reinhard, A.J., N.B.P. Polman, R. Michels & H. Smit (2007). Baten van de Kaderrichtlijn Water in het Friese Merengebied; Een interactieve MKBA vingeroefening
- 49** Ozinga, W.A., M. Bakkenes & J.H.J. Schaminée (2007). Sensitivity of Dutch vascular plants to climate change and habitat fragmentation; A preliminary assessment based on plant traits in relation to past trends and future projections
- 50** Woltjer, G.B. (met bijdragen van R.A. Jongeneel & H.L.F. de Groot) (2007). Betekenis van macro-economische ontwikkelingen voor natuur en landschap. Een eerste oriëntatie van het veld
- 51** A. Corporaal, A.H.F. Stortelder, J.H.J. Schaminée en H.P.J. Huiskes (2007). Klimaatverandering, een nieuwe crisis voor onze landschappen ?
- 52** Oerlemans, N., J.A. Guldemond & A. Visser (2007). Meerwaarde agrarische natuurverenigingen voor de ecologische effectiviteit van Programma Beheer; Ecologische effectiviteit regelingen natuurbeheer; Achtergrondrapport 3
- 53** Leneman, H., J.J. van Dijk, W.P. Daamen & J. Geelen (2007). Marktonderzoek onder grondeigenaren over natuuraanleg: methoden, resultaten en implicaties voor beleid. Achtergronddocument 'Evaluatie omslag natuurbeleid'
- 54** G.L. Velthof & B. Fraters (2007). Nitraatuitspoeling in duinzand en lössgronden.
- 55** Broek, J.A. van den, G. van Hofwegen, W. Beekman & M. Woittiez (2007). Options for increasing nutrient use efficiency in Dutch dairy and arable farming towards 2030; an exploration of cost-effective measures at farm and regional levels

W O t

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

